

RF – Rogalandforskning. <http://www.rf.no>

Thomas Laudal

FORDELER OG ULEMPER MED FRITT VALG AV VIDEREGÅENDE SKOLER I VEST-AGDER

Rapport RF – 2003/127

Prosjektnummer: 725 6003 16
Prosjektets tittel: Grunnlag for å vurdere fritt valg av videregående skole i Vest-Agder
Kvalitetssikrer: Einar Leknes
Oppdragsgiver(e): Vest-Agder fylkeskommune
ISBN: 82-490-0257-1
Gradering: Åpen

Forord

Denne rapporten er resultatet av et utredningsprosjekt utført i april – mai 2003. Oppdragsgiver har vært Utdanningsavdelingen i Vest-Agder fylkeskommune.

Oppdraget har vært å kartlegge synspunktene til elever og rektorer i Vest-Agder når det gjelder en eventuell overgang til fritt skolevalg. Det er også innhentet synspunkter på og erfaringer fra tre fylker der fritt skolevalg er vedtatt av fylkestinget. Prosjektet har også vurdert særtrekk ved skolesektoren i Vest-Agder som kan være av betydning for fritt skolevalg og hvordan fritt skolevalg kan fremme ulike formål.

Vi takker for et godt samarbeid med Vest-Agder fylkeskommune, og spesielt kontaktpersonen i prosjektet, rådgiver Arly Hauge. Vi takker også elever i de fire fylkeskommunene for å ta seg tid til å fylle ut et spørreskjema på Internett, og rektorer for at de deltok i korte telefonintervjuer.

Stavanger, 17. juni 2003.

Thomas Laudal, prosjektleder

Sammen drag

Formålet med dette prosjektet er å gi ansatte og folkevalgte i Vest-Agder fylkeskommune et best mulig grunnlag for å vurdere om man bør innføre fritt karakterbasert skolevalg til videregående opplæring. RF-Rogalandforskning har intervjuet rektorer i Vest-Agder, Aust-Agder, Rogaland og Akershus. Representanter for Elevorganisasjonen og ansatte ved opplæringsavdelingene i de samme fylkeskommunene er også intervjuet. Endelig har vi gjennomført en spørreundersøkelse av ca. 440 elever ved 11 videregående skoler i Vest-Agder.

I **første kapittel** redegjøres det for lovens krav til inntakssystem til videregående skoler. Det presiseres at "fritt skolevalg" har med fordelingen av elever til *skoler* å gjøre – ikke til studieretninger. Fritt skolevalg forstås som et inntakssystem der hele fylket er én skoleregion og der elevenes bosted normalt ikke påvirker fordelingen av elever til de ulike skolene.

I **kapittel to** sammenlignes skolestrukturen, oppfyllingsgraden og ulike sider ved inntakssystemet i fire fylkeskommuner. Aust-Agder, Rogaland og Akershus fylkeskommune har innført, eller har besluttet å innføre, fritt karakterbasert skolevalg. I de to største fylkene – Rogaland og Akershus – er skolene i snitt noe større og oppfyllingsgraden noe høyere enn i Agder. Andelen elever som kommer inn på førstevalget er noe høyere i Vest-Agder og Aust-Agder enn i de to andre. Dette er i tråd med hva man kunne forvente siden elever i fylker med fritt skolevalg står friere til å søke seg til de populære skolene, og det er lettere for fylkeskommunene uten fritt skolevalg å forutsi det framtidige elevgrunnet til skoler.

Kapittel tre redegjør for resultatet av spørreundersøkelsen og intervjuene. Spørreundersøkelsen viste at Kristiansand-skolene er de som trekker flest søkere i forhold til kapasiteten i dag. Søkere til skoler utenfor Kristiansand prioriterer gjennomgående skole noe høyere enn studiealternativer i forhold til søkere i Kristiansand. De viktigste faktorer ved valg av skole er i følge elevene i spørreundersøkelsen "fagkombinasjonen" og "det faglige nivået". Geografiske variable som "reisekostnader", "der venner går" og "avstanden til egen bolig" tillegges mindre vekt.

Et klart flertall av elevene i spørreundersøkelsen ønsker fritt skolevalg. Det er en noe større andel som er positive til fritt skolevalg blant yrkesfaglige elever (Lista, Kvinesdal og Kvadraturen) enn blant allmennfaglige elever. Undersøkelsen tyder også på at jenter er noe mer skeptiske til fritt skolevalg enn gutter.

Flertallet av rektorene vi intervjuet i Vest-Agder var imot fritt skolevalg. Motforestillingene knyttet seg til uroen for at det skulle utvikles A- og B-skoler (segregering etter faglig nivå), lang reiseavstand for svake elever i populære skoleområder og økningen av antall "hybel-elever". Tilhengere av fritt skolevalg pekte på at dette ville få liten betydning for distriktsskolene og at det kunne redusere antallet elever som må bytte skole for å kunne fortsette med allmennfag. Både tilhengere og motstandere av fritt skolevalg blant rektorene i Vest-Agder mente en slik reform ville

kunne være en trussel mot de minste skolene i distriktet og byskoler med en lav andel primærsekkere.

I Aust-Agder er det relativt få elever som har mer enn to videregående skoler innenfor en praktisk reiseavstand, sammenlignet med Vest-Agder. De fleste av rektorene i Aust-Agder mente at fritt skolevalg ikke hadde særlig store konsekvenser da elevgrunnet var helt og holdent lokalt og etter deres syn også ville være det i framtiden.

Akershus fylkeskommune innførte fra og med inntaket til skoleåret 2003-2004 et fritt karakterbasert skolevalg, begrenset innen tre store geografiske regioner. Flere skoler har økt informasjonsarbeidet mot ungdomsskoler som følge av at de forventer økt konkurranse om elevene i det nye inntakssystemet. Elevorganisasjonen i Akershus har vært kritisk til å redusere betydningen av bosted ved skoleinntak. En rektor i Akershus mente at en viktig fordel med fritt skolevalg var at det var lettere å motivere lærerstaben til ekstra innsats. En annen rektor var redd for at dette kunne bidra til utviklingen av A- og B-skoler.

I Rogaland har det vært fritt skolevalg i minst 20 år. De elevene fra byene som har relativt dårlige karakterer kan bli utkonkurrert av skoleflinke elever fra landdistriktene. Resultatet har i enkelte tilfeller blitt at Stavanger-elever har måttet reise helt til Sauda for å ta utdanning. Elever fra landkommuner kommer gjerne inn på nærmeste videregående skole uansett. For den fylkeskommunale økonomien er systemet med fritt skolevalg alt i alt gunstig. Det blir i følge fylkeskommunen lettere å fylle opp klassene til maksimal tillatt størrelse.

Kapittel fire omtaler momenter som kan tale for og imot et fritt skolevalg, på bakgrunn av undersøkelsene som er gjennomført i dette prosjektet og litteratur på området.

Sammenheng med segregering?

Internasjonale undersøkelser viser ingen entydig sammenheng mellom fritt skolevalg og segregering etter elevenes faglige nivå. At fritt skolevalg kan gi økt etnisk og religiøs segregering synes å være mindre omstridt. Det er også mindre omstridt at både foreldre og elever velger skole ut fra det de vet om elevsammensetningen. Det vil med andre ord være et potensial for segregering også etter faglige nivå, men det er strid om det er en sammenheng mellom innføringen av fritt skolevalg og denne formen for segregering. Det er *politisk uenighet* om i hvilken grad man bør akseptere ulike fagnivåer mellom skoler.

Uroen for at fritt skolevalg skal utvikle større kvalitetsforskjeller mellom videregående skoler ("A- og B-skoler") deles av de fem elevrepresentantene vi intervjuet. Intervjuundersøkelsen tyder på at fritt skolevalg vil føre til økt søkning inn mot byskolene i Kristiansand. Uten noen tiltak vil dette trolig føre til faglig segregering av elever. Ett tiltak mot dette kan være å øke kapasiteten i byene. Dette vil føre til en sentralisering som vil ramme distriktkommuner hardt. Et annet tiltak er å dempe virkningen av karakterer ved å tildele skoleplasser etter loddrekning til elevgrupper som har oppnådd et visst karakternivå.

Sammenheng med skolenes resultater?

Vi har ikke funnet dokumentert noen generelle sammenhenger mellom fritt skolevalg og karakternivå. Det kan imidlertid være at man for å kunne ha skoler med et spesielt høyt faglig nivå kan ha fordeler av fritt skolevalg siden dette gir det største rekrutteringsgrunnlag og dermed kan sikre at gode elever over hele fylket kan få søke seg til skolen.

Sammenheng med inntakssystemets suksesskriterier?

Det er bred enighet blant våre informanter at et inntakssystem har (minst) tre suksesskriterier:

- For elevene: prosentandelen av søkerne kommer inn på førstevalget.
- For fylkeskommunen: høy oppfylingsgraden (generelt høy ressursutnyttelse).
- For samfunnet: at videregående utdanning dekker samfunnets og det lokale næringslivets behov.

Når det gjelder andelen som kommer inn på førstevalget er effekten vanskelig å måle siden elevene tilpasser sine ønsker til valgfriheten som gis. Under et system med fritt skolevalg kan en lav andel som får oppfylt sitt førstevalg likevel gi en høyere oppfyllelse av ønskene til elevene enn en oppfyllelse av en høy andel av førstevalg i et system der elevene er henvist til nærmeste skole. Dette suksesskriteriet kan best brukes innen ett valgt inntakssystem, og egner seg ikke til å måle hvilket som er best.

Oppfylingsgraden ser ikke ut til å påvirkes av en innføring av fritt skolevalg. Større og tettbygde fylkeskommuner vil ha enklere for å oppnå en høy oppfylingsgrad, men alle fylkeskommuner bør strebe etter høyest mulig oppfylling. Noen av våre informanter har påpekt at det er letter å fylle opp klasser når elever som ikke kommer inn på førstevalg kan "omdirigeres" innen et større område. Men dette vil også medføre økte skyssutgifter. Fritt skolevalg vil i følge våre informanter kunne innebære et behov for flere busser fra Vennesla til Kristiansand, og flere ruteavganger innen Kristiansand sentrum i rushtiden. Dette vil i så fall gi merkostnader, men det er ikke mulig å kalkulere hvor store disse vil bli på forhånd.

Planlegging av kapasiteter og styring av fagvalg kan trolig lettest gjøres i et system uten fritt skolevalg. Samfunnets og det lokale næringslivets behov kan med andre trolig best ivaretas når fylkeskommunen har virkemidler til å påvirke elevenes skolevalg. Men undersøkelser fra Oslo viser at elevenes prestasjoner blir bedre dersom de får oppfylt sine ønsker med hensyn til fag og skole og gode prestasjoner er av stor betydning for det lokale næringsliv når de søker etter arbeidskraft.

Det er vanskelig å se noen klar effekt av en innføring av fritt skolevalg på suksesskriteriene til inntakssystemet. Det er imidlertid klart at et flertall av elevene *ønsker* fritt skolevalg, mens et like klart flertall av rektorene og elevrepresentantene er skeptiske til dette.

Innhold

SAMMENDRAG	3
1 INNLEDNING	7
1.1 Oppdraget	7
1.2 Metode og kilder	8
1.3 Dagens inntakssystem til videregående opplæring og til skoler	9
1.4 Hva som her menes med ”fritt skolevalg”	9
1.5 Suksesskriterier for et inntakssystem	11
2 EN SAMMENLIGNING AV SKOLESEKTORENE I FIRE FYLKER	12
2.1 Skolestruktur	12
2.2 Inntakssystemene i de fire fylkeskommunene	16
2.3 Oppsummering	20
3 SYNET PÅ FRITT SKOLEVALG	21
3.1 Søknadsmønster og synspunkter til elever i Vest-Agder	21
3.2 Hva mener rektorene i Vest-Agder?	29
3.3 Synspunkter og erfaringer fra tre fylker som har fritt skolevalg	29
4 MOMENTER SOM KAN TALE FOR OG IMOT FRITT SKOLEVALG	34
4.1 Fritt skolevalg og segregering	34
4.2 Fritt skolevalg og spesialisering	35
4.3 Skolens resultater	35
4.4 Påvirker fritt skolevalg mulighetene til å oppfylle inntakssystemets suksesskriterier?	36
4.5 Oppsummering	37
REFERANSER	38
VEDLEGG	40

1 Innledning

Fylkestinget i Vest-Agder fylkeskommune vedtok den 16. desember 2002 at fritt skolevalg for videregående skoler skulle utredes. Vest-Agder har i dag 16 videregående skoler fordelt på fire skoleregioner.¹ Hovedregelen i dag er at elever skal gå på den nærmeste videregående skolen med den studieretningen de ønsker. De kan føre opp andre skoler i regionen som et sekundærønske. De kan også søke om skoleplass i andre regioner/fylker dersom skolene i deres region ikke tilbyr studieretningen de ønsker seg. Fylkeskommunen ønsker nå å utrede modeller som gir elevene et friere skolevalg enn det de har i dag.

Målet med prosjektet er å gi Vest-Agder fylkeskommune et godt beslutningsgrunnlag for å vurdere en eventuell overgang til fritt karakterbasert skolevalg.

1.1 Oppdraget

Utdanningsavdelingen i Vest-Agder fylkeskommune har gitt RF-Rogalandforskning i oppdrag å utarbeide en rapport som vurderer en overgang til fritt karakterbasert valg av videregående skoler i Vest-Agder.

Prosjektet skal undersøke hvilke synspunkter elever og rektorer i Vest-Agder har på en eventuell overgang til fritt skolevalg. RF-Rogalandforskning skal også innhente synspunkter på og erfaringer med, fritt skolevalg i tre fylker der fritt skolevalg er vedtatt av fylkestinget: Rogaland, Aust-Agder og Akershus. Prosjektet skal videre vurdere særtrekk ved skolesektoren i Vest-Agder som kan være av betydning for fritt skolevalg, og hvordan fritt skolevalg kan fremme ulike formål.

Prosjektet skal ikke omfatte en vurdering av finansieringssystemet for videregående skolene i Vest-Agder. Prosjektet skal heller ikke omfatte noen vurdering av myndighetsfordelingen mellom skoleadministrasjonene og sektoradministrasjonen i fylkeskommunen.

¹ De fire skoleregionene er: Kristiansandregionen (syv skoler), Mandalregionen (to skoler), Farsund- og Lyngdalregionen (tre skoler) og Flekkefjordregionen (tre skoler). Vennesla vgs er formelt sett i en egen skoleregion, men i praksis samordnes mange av søkere herfra med søkerne fra Kristiansandregionen.

1.2 Metode og kilder

Presiseringen av oppdraget

RF-Rogalandforskning mottok en prosjektskisse fra Utdanningsavdelingen i Vest-Agder fylkeskommune den 21. januar. På grunnlag av denne utarbeidet RF-Rogalandforskning en prosjektbeskrivelse som ble oversendt fylkeskommunen den 13. februar. Innholdet i prosjektet ble endelig presisert på et møte mellom Utdanningsavdelingen og RF den 22. april. Frist for ferdigstilling av rapporten ble satt til 15. mai 2003.

Metode

Utdanningsavdelingen i Vest-Agder fylkeskommune ønsket at utredningen skulle bygge på en spørreundersøkelse blant elever i første årstrinn ved et utvalg videregående skoler i Vest-Agder fylke. I tillegg ønsket fylkeskommunen at utredningen skulle bygge på intervjuer med sektoransvarlige, rektorer og representanter for elevene i de fire fylkeskommunene som prosjektet omfattet: Vest-Agder fylkeskommune og tre fylkeskommuner som har fritt skolevalg (Aust-Agder, Rogaland og Akershus fylkeskommuner).

Med tanke på den korte tiden som sto til disposisjon, er det benyttet en spørreundersøkelse der spørreskjemaet er lagt på Internett i den perioden undersøkelsen varte. Utvalgte klasser ved elleve videregående skoler i Vest-Agder ble så anmodet om fylle ut skjemaet.² I alt svarte 440 elever på spørreskjemaet. Fem skjema måtte strykes³.

Utvalget av elever er ikke kontrollert for representativitet, og det er heller ikke stort nok til at vi med sikkerhet kan tolke resultatene som et representativt uttrykk for alle elevers synspunkter. Det er i tillegg vanskelig å beregne svarprosenten siden vi ikke vet hvor mange som var til stede i de utvalgte klassene når elevene fylte ut skjemaet på nettet. Basert på den informasjonen vi har fra noen av rektorene, kan det tyde på at svarprosenten er på rundt 70%.

Vi intervjuet også informantene fra Vest-Agder og fra tre andre fylkeskommuner som har fritt skolevalg⁴. Intervjuene ble gjennomført pr. telefon og omfatter 11 rektorer i

2 De elleve skolene ble valgt av Utdanningsavdelingen i Vest-Agder fylkeskommune: Byremo, Eilert Sundt, Gimle, Kvadraturen, Kvinesdal, Lista, Lyngdal, Mandal, Tangen, Vennesla og Vågsbygd. Følgende videregående skoler var ikke med: Flekkefjord vgs, Kristiansand Katedralskole, Sirdal vgs og Søgne vgs.

3 Dette skyldtes mangelfullt utfylte skjema der man skriver vitser, evt. har "bokstavfyll" i stedet for ord.

4 Aust-Agder, Rogaland og Akershus fylkeskommuner.

Vest-Agder, 9 rektorer i Aust-Agder, 5 rektorer i Rogaland og 3 rektorer i Akershus. (Intervjuguide er tatt inn som vedlegg.) I tillegg er representanter for elevorganisasjoner og en representant for utdanningsenhetene i hvert av de fire fylkeskommunene intervjuet.

Vi har også innhentet informasjon om inntakssystemer til videregående skoler fra Internett og fra dokumenter og publikasjoner vi mottok fra fylkeskommunene (se referanselisten bak).

1.3 Dagens inntakssystem til videregående opplæring og til skoler

Siden Reform94 har treårig videregående utdanning vært en rett for alle ungdommer som har fullført grunnskolen. I dag gir Opplæringsloven alle rett til tre års videregående utdanning. Retten må brukes innen fem år etter at man har gått ut av grunnskolen (opplæringslovens § 3-1). I 2000 kom det endringer i utdanningsloven som åpner for større muligheter til omvalg. Etter opplæringsloven har søkere med rett til videregående opplæring rett til å begynne på ett av tre valgte grunnkurs. Inntaksforskriften bestemmer at inntaksrekkefølgen til kurs – ikke til den enkelte videregående skole – skal følge poengsummen som søkere får, basert på karakterene i grunnskolen. (Inntaksforskriften §§ 6-14 - 6-17.) Det er også lovbestemmelser som sikrer elever med særskilte behov fortrinn til grunnkurs. (Inntaksforskriftens §§ 6-20 - 6-21.) For inntak til grunnkurs med musikk, dans, drama eller idrettsfag kan inntil 50% av kursplassene tildeles med ferdighetstester/attester som kriterium. (Inntaksforskriftens § 6-11.)

Norsk lov regulerer her inntaket til *kurs*, men sier ingenting om inntaket (fordelingen av kvalifiserte søkere) til videregående skoler. Elever i *grunnskolen* har etter opplæringslovens § 8-1 rett til å gå på den nærmeste skolen, eller den grunnskolen som nærmiljøet sogner til. Det finnes ingen tilsvarende lovregel for elever i den videregående skolen, og det er heller ingen lovbestemmelser som gir elevene rett til å velge hvilken videregående skole man ønsker å gå på. Fylkeskommunen står altså fritt til å bestemme inntaksprosedyren til den enkelte skole – dvs. metoden for fordeling av søkere som har kvalifisert seg til ett eller flere kurs/studieretninger.

Inntaket administreres dermed i to faser av inntaksenheten i fylkeskommunene: Først kvalifiseres søkere til kurs tilhørende den videregående opplæringen, deretter organiserer fylkene (ulikt) inntaksprosedyren for de kvalifiserte søkerne til de enkelte skoler.

1.4 Hva som her menes med "fritt skolevalg"

Slik dagens videregående skoler er organisert og finansiert vil man alltid trenge inntakskriterier som gjør det mulig å tilpasse elevmengden til kapasiteten ved den

enkelte skole.⁵ Det aller enkleste kriteriet man kanskje kan tenke seg er ”først til mølla”, dvs. den som søker først, får først plass. Men med samordnet inntak for alle videregående skoler i fylket, vil et slikt inntakssystem være vanskelig å administrere, og det er i tillegg mange fordeler med samordnet inntak sammenlignet med inntak administrert ved hver enkelt skole. ”Først til mølla”-kriteriet vil neppe være særlig hensiktsmessig heller, da det vil være vanskelig å gjennomføre i praksis.⁶

I dag er tre kriterier vanlige ved inntak av kvalifiserte søkere til videregående skoler i Norge (vi ser her bort fra de som tildeles plass etter særskilt vurdering):

- *Karakterer:* Adgangen begrenses til de med best karakterer fra ungdomsskolen, eventuelt fra forrige årstrinn (karakter/ svenneprøve).
- *Ferdighetstester/attester:* Ferdighetstester og attester kan brukes som adgangsbegrensning for inntil 50% av plassene til grunnkurs som gjelder musikk, dans, drama eller idrettsfag. Ferdighetstester arrangeres gjerne ved den enkelte skole slik at de i slike tilfeller både avgjør adgangen til kurs og skole.
- *Bosted:* Adgangen begrenses til skoler i samme område som eleven bor. (Gjelder som regel ikke dersom området ikke har studieretningen eleven søker etter.)

Inntakene til videregående skoler vil i praksis ofte være kombinasjoner av disse kriteriene: For eksempel kan det hende at søkere fra skolens egen skoleregion prioriteres foran søkere fra andre skoleregioner. Mellom de ”eksterne” søkerne avgjøres så inntaket på grunnlag av elevenes karakterer.

Inntakssystemet kan organiseres på ulike nivåer: Som samordnet inntak i regioner på tvers av fylker (benyttes for tekniske fagskoler), som samordnet inntak i fylket eller enkeltvis inntak på hver skole. For videregående skoler i Norge er det etablert samordnet inntak innen hvert fylke.

5 Det er minst to muligheter til å unngå slike adgangsbegrensninger: Det kan for det første tenkes en så stor overkapasitet at adgangsbegrensninger ikke er nødvendig. Dette er ikke realistisk i dag og vil trolig være en lite effektiv utnyttelse av både bygningsressurser og driftsressurser. For det andre kan det tenkes et system med stykkprisfinansiering, der stykkprisen dekker kapitalutgifter og bygningsutgifter, i tillegg til driftsutgifter. I et slikt system kan skolene tilpasse sin kapasitet til søkningen fra år til år slik at adgangsbegrensning ikke er nødvendig. Dette prosjektet skal ikke omfatte en vurdering av finansieringssystemene for videregående skoler. Derfor blir ikke slike stykkprissystemer omtalt i rapporten.

6 Et spørsmål som må avklares, er f.eks. hvor tidlig skal det være lov å søke. Setter man en grense nokså nært inntaket øker sjansene for at mange søker samtidig, og det vil være vanskelig å avgjøre rekkefølgen. Setter man grensen lenge før inntaket vil det kunne bli et komplisert system fordi flere vil ønske å endre sitt opprinnelige valg og flere skoler vil endre sin fagkrets etter at søknadene er sendt.

Med ”fritt skolevalg” menes her et system for inntak til de videregående skoler der *hele fylket regnes som én skoleregion*.⁷ Dvs. et inntakssystem der inntakskriteriet ”bosted” i listen ovenfor, ikke lenger gjelder. Et system med fritt skolevalg vil her være et karakterbasert inntakssystem der inntak også vil skje på grunnlag av ferdighetstester/attester og eventuelle andre kriterier fylkeskommunen, eller den enkelte skole innen sine fullmakter, måtte velge å introdusere.

1.5 Suksesskriterier for et inntakssystem

Er det mulig å stille opp noen suksesskriterier for et inntakssystem? Svaret på dette spørsmålet henger sammen med et annet spørsmål, nemlig: Hvem er inntakssystemet til for? Er inntakssystemet til for at *elevene* skal få oppfylt flest mulig førstevalg? Er det til for å få best mulig kandidater ut til *samfunnet*, dvs. til arbeidsplasser og høyere utdanningstilbud? Eller er det til for å få en best mulig utnyttelse av *fylkeskommunens* ressursene i skolesektoren? Vi spurte de utdanningsansvarlige i fylkeskommunene og de fleste av rektorene vi intervjuet om dette bør betraktes suksesskriterier for et inntakssystemet. De fleste påpekte at det var interne konflikter mellom dem, men at et inntakssystem burde ha en funksjon i forhold til alle disse tre målene.

Vi har som utgangspunkt at et godt inntakssystem bør føre til:

- at en høy prosentandel av søkerne kommer inn på førstevalget
- at skolene og studieretningene som fylkeskommunen har opprettet, dekker samfunnets og det lokale næringslivets behov
- at oppfyltingsgraden for de videregående skolene i fylket er høy

Vi vil komme tilbake til disse kriteriene ved oppsummeringen av svarene i spørreundersøkelsen og intervjurundene i kapittel ”4”.

⁷ Det gjøres et unntak fra denne definisjonen for Akershus. På grunn av sin spesielle utstrekning, med Oslo i sentrum, har Akershus nå utformet en modell for fritt skolevalg der de har delt fylket i tre regioner – vest, nord og øst for Oslo. Her er regionene store og man har også en samordning av inntaket til studieretninger innen disse regionene.

2 En sammenligning av skolesektorene i fire fylker

Våren 2003 var det åtte fylkeskommuner som hadde innført fritt skolevalg i Norge, dvs. som opererer med hele fylket (evt. store regioner) som én skoleregion uten å kreve at elever skal gå på nærmeste skole med valgte studieretning.⁸ Vi har sammen med Utdanningsavdelingen i Vest-Agder fylkeskommune valgt ut tre fylkeskommuner der fritt skolevalg er vedtatt. Dette er Aust-Agder, Rogaland og Akershus fylkeskommune. Målet er å innhente opplysninger om hvordan modellene er gjennomført og eventuelle erfaringer. I dette kapitlet sammenlignes skolestrukturen og inntakssystemet i disse tre fylkeskommunene med skolestrukturen og inntakssystemet i Vest-Agder.

Under avsnitt 2.3 oppsummeres informasjonen i dette kapitlet i en tabell.

2.1 Skolestruktur

Utdanningssektoren i de fire fylkene

Vest-Agder

Det er litt i overkant av 6000 elever i 16 fylkeskommunale videregående skoler (gir et snitt på 400 elever pr. skole).

For skoleåret 2002-2003 var det 299 søkere med rett til spesialundervisning i grunnkurs eller videregående kurs i fylket.⁹

Skolene kan beholde, eventuelt må ta med seg, overskudd/underskudd til neste budsjettår. For underskudd vurderes dette i hvert enkelt tilfelle. Skolene kan omdisponere mellom lønn og annet innen lovens grenser og de kan disponere ekstrainntekter fra voksenundervisning og leie fritt.

Det ble tegnet mellom 761 lærlingkontrakter for elever i den videregående utdanningen i 2002.

Vest-Agder fylkeskommune kjøper 270-280 plasser og selger ca. 120 plasser pr. år. Tilbudet til voksne dekket 1236 deltidsstudenter i videregående utdanning i 2002.

8 Disse er: Oslo, Møre og Romsdal, Aust-Agder, Sogn og Fjordane, Oppland, Vestfold, Rogaland og Akershus fylkeskommune.

9 Kilde: Årsberetningen til Vest-Agder fylkeskommune for 2002, s.10

Aust-Agder

Det er litt i overkant av 4000 elever i fylkets 16 videregående skoler (gir et snitt på 250 elever pr. skole).

For skoleåret 2001-2002 var det 342 søkere med rett til spesialundervisning og inntak til grunnkurs eller videregående kurs.¹⁰

Det var 540 voksne deltakere på opplæringstilbud spesielt tilrettelagt for denne aldersgruppen i 2002.

I 2001 ble det tegnet 403 nye lærekontrakter for elever i den videregående utdanningen.

Fylkestinget har vedtatt at klasser med mindre enn 60% oppfylling skal legges ned med mindre de har nasjonale studieretninger eller annet er bestemt for den aktuelle skole/studieretning.

Akershus

Det er litt i overkant av 16000 elever i 31 fylkeskommunale videregående skoler (gir et snitt på 516 elever pr. skole).

For skoleåret 2002-2003 var det 878 søkere med rett til spesialundervisning i grunnkurs eller videregående kurs i fylket.¹¹

Det ble tegnet 743 lærlingkontrakter for elever i den videregående utdanningen i 2002. Samme år var det 2616 voksne studenter i videregående utdanning.

Rogaland

Det er omlag 15000 elever i fylkeskommunale videregående skoler i Rogaland. Til sammen tas det årlig opp ca 6.200 nye elever til ordinære grunnkurs ved fylkets 31 videregående skoler¹² (gir et snitt på 484 elever pr. skole). I tillegg er det ca 200 plasser for elever med spesielle behov, som søker på særskilte vilkår.

Det ble tegnet 1182 lærlingekontrakter for elever i den videregående utdanning i 2002. Samme år var det registrert 1215 voksne i den videregående utdanning (inkluderer ikke lærlinger og teoriundervisning for praksiskandidater).

10 Kilde: Årsberetning for utdanningssektoren i Aust-Agder for 2001, s. 17.

11 Kilde: Fylkets dokument "Statistikk over inntak og formidling", s.13.

12 Antallet søkere til grunnkurs for 2003 er 6.173, mens årskullet er på ca 5.300. Forklaringen på differansen er at det er mulig å søke omvalg for elever som ønsker å forsøke et nytt grunnkurs.

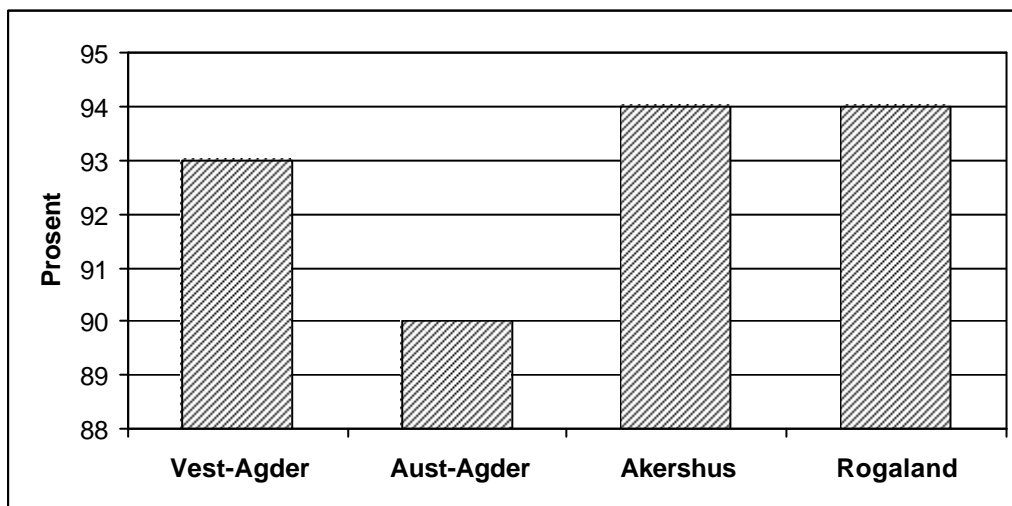
Fylkestinget har vedtatt at det skal rapporteres som en egen sak til inntaksnemnden (som er politisk sammensatt) dersom det viser seg at klasser har mindre enn 70% oppfylling.

Oppfyllingsgrad

Oppfyllingsgraden viser i hvilken grad klassene ved de ulike studieretningene og skolene er fylt opp til det antall de har kapasitet til. Med flere skoleregioner i et fylke opplever fylkeskommunene at de står friere til å tilby en alternativ skole til søkere som ikke kommer inn på de skoler de har søkt seg til. Slik kan man i større grad styre elver til skoler som har ledig kapasitet og få høy oppfyllingsgrad over hele fylket.

Her er en oversikt over oppfyllingsgrad ved skolestart i fylkene som inngår i dette prosjektet (dvs. ledige plasser som andel av totalt antall plasser i videregående utdanning) i 2002-2003:

Figur 2.1. Oppfyllingsgraden ved skolestart i 2002

Vest-Agder: Graden varierer fra 69% til 100% ved de ulike skolene. Kilde: Årsberetning for Vest-Agder fylkeskommune 2002, s. 7.

Aust-Agder: Graden varierer fra 76% til 100% ved de ulike skolene. Kilde: Årsregnskap og årsberetning for Aust-Agder fylkeskommune 2002, s. 1.

Akershus: Graden varierer fra 76% til 100% ved de ulike skolene. Kilde: Årsregnskap og årsberetning for Aust-Agder fylkeskommune 2002, s. 1.

Rogaland: Kilde: Seksjonssjef Ståle Wold i Rogaland fylkeskommune.

Vi ser at det er liten variasjon og at det ikke er noe skille mellom Vest-Agder og de andre fylkeskommunene som har innført fritt skolevalg.

Skoleskyss

Utgifter til skoleskyss i fylket (egenandeler og fylkets utgifter) er regulert i Opplæringslovens § 7-2 og i forskrift til Opplæringsloven, kapittel 10. Elever i videregående skole har rett til gratis skoleskyss hvis de bor mer enn 6 ilometer fra skolen. Fylkeskommunen har likevel ikke ansvar for skyss når elevene velger et annet tilbud enn det fylkeskommunen gir. En undersøkelse gjennomført av ECON i 2001 viste at de fleste fylkeskommuner hadde ungdomskort som gir elever rabatterte kollektivreiser, men det er stor variasjon i egenandelen som elevene må finansiere og det er bare to fylkeskommuner som ikke hadde, eller vurderte å innføre, et slikt kort. (ECON 2001)

Skoleskyss i Vest-Agder

Elever i den videregående skolen har omkring 513.000 passasjerreiser pr. år med Ungdomskortet.¹³ Fri skoleskyss gis til ca. 1300 elever. (Der hvor kollektivtransport er for dårlig utbygd.). Det er i alt utsted mellom 4000 og 5000 Ungdomskort. Kortet koster 295 kroner og varer 30 dager og gir rett til fri reise i hele fylket. (Det dekker elever hjemmehørende i Kristiansand og forsteder.) I tillegg får ca. 100 elever støtte til privatbiltransport.

Skoleskyss i Aust-Agder

Aust-Agder fylkeskommune forhandler med rutebilselskapene hvert år om finansieringen av skoleskyssordningen. Omlag 2.500 elever får et skolekort som er begrenset til to reiser pr. ukedag. De oppfyller kravet i forskriften til opplæringsloven om minst seks kilometers skolevei eller må reise med båt.

I 2002 hadde fylkeskommunen her en utgift på 15,175 mill. kroner for skoleskyss. I tillegg får 110 elever tilbud om støtte til privat skyss (utgjør 685.000 kr.). Det er ingen egenandel på dette skolekortet. Bakgrunnen for at Aust-Agder fortsatt har et refusjonssystem uten egenandeler, mens Rogaland og Vest-Agder har introdusert et ungdomskort, er at fylket har dårligere utbygd kollektivtransport i forhold til bosettingsmønsteret enn de to andre fylkene. Forskrift til opplæringsloven krever at fylkeskommuner som introduserer ungdomskort har et kollektivtransporttilbud som er "godt utbygd og har jevnlig avganger" (§ 10-3).

¹³ Dette omfatter Ungdomskort og elever i grunnskolen. Kilde: Årsberetningen til Vest-Agder fylkeskommune for 2002, s. 17.

Skoleskyss i Akershus

Akershus har et system der elever med lenger skolevei enn seks kilometer blir tilbudt et skolekort som dekker kollektiv transport til og fra skolen inntil kl. 17.00 hver ukedag. I tillegg tilbys et ungdomskort til alle elever som gjelder alle strekninger og tider på døgnet til 620 kroner i måneden.

Fylkesdirektør for utdanning har i et intervju uttalt at det kan bli økte utgifter til skoleskyss som følge av omleggingen til fritt skolevalg innen de tre store skoleregionene i Akershus.¹⁴

Skoleskyss i Rogaland

Inntil sommeren 1999 hadde alle elever hjemmehørende i Rogaland som hadde mer enn seks km. skolevei, eller som måtte benytte båt, rett til fri skoleskyss. Fra og med skoleåret 1999-2000 ble skoleskyssordningen endret etter vedtak i fylkeskommunen og dispensasjon fra departementet. Elever som under skolegangen er bosatt i områder med et utbygd kollektivtilbud har ikke i dag lenger rett til fri skoleskyss, men får tilbud om et Ungdomskort som gir fri adgang til kollektivreiser i 30 dager. I Rogaland koster ungdomskortet 250 kr. Elever bosatt i fylket for øvrig, elever fra 21 år og over og funksjonshemmede, ble ikke berørt av denne endringen.

2.2 Inntakssystemene i de fire fylkeskommunene

Beskrivelse av inntakssystemet

Det er mange felles elementer i inntakssystemene i Norge i tillegg til lovgrunnlaget og de rettigheter som følger av det. For det første søker de fleste om plasser i videregående skoler på et nasjonalt nettsted som heter vigo.no. Her logger elever fra hele landet seg inn og søker seg til studieretninger og skoler i sitt fylke. I tillegg er det felles frister for innlevering av søknader i hele landet. Nedenfor følger en nærmere redegjørelse for inntakssystemene i Vest-Agder og tre fylker som har innført fritt karakterbasert skolevalg.

Inntakssystemet i Vest-Agder

Fylkeskommunen har fire regioner og i tillegg Vennesla skoleregion der det er én skole.¹⁵ Søkerne kan sette opp 6 ønsker – 3 ulike grunnkurs og to undervisningssteder

14 Kilde: Intervju med Berit Nafstad i fagforeningsbladet (LO Stat) "I skolen", nr. 5, 2001.

15 Vennesla er formelt sett en skoleregion, men det er utstrakt samordning av inntaket av elever til Vennesla og Kristiansand skoleregion.

pr. grunnkurs. Søkere til grunnkurs skal føre opp fagtilbudet som er nærmest hjemstedet som førsteprioritet.

Det er flere, og til dels kompliserte, regionale bestemmelser som regulerer hvilke skoler elever kan søke seg til. Blant annet så har man delt Kristiansand i en østlig (Katedralskolen vgs og Gimle vgs) og vestlig del (Vågsbygd vgs) for å gjøre det lettere å fordele elever i sentrum, mens elever fra ytterkantene i Kristiansandregionen (Sogndalen og Søgne) kan søke relativt fritt innen regionen. Til Sirdal vgs er det fritt valg for *eksterne* søkere til skolen i dag, men dette er et unntak. (Sirdølinger må velge Sirdal dersom de ønsker allmennfaglig linje.) Videre er det et noe utvidet geografisk søkeområde i Mandal og Farsund inntaksregion og for Flekkefjord inntaksregion.

Inntakssystemet i Aust-Agder

I Aust-Agder har det vært fritt skolevalg i mange år. Elever må på vanlig måte føre opp inntil tre studieretninger i søknadskjemaet og kan her påføre inntil tre skoleønsker til hver studieretning. Man står fritt til å velge skole over hele fylket. Etter at studieretning er valgt er det verken krav om at elevene skal gå på nærmeste skole, eller på en skole i samme skoleregion.

Fylkesrådmannen har i sak for fylkestinget den 11. juni 2002 foreslått å samle de 16 videregående skolene til fire regionale enheter der skolene inngår i et forpliktende samarbeid med delegert ansvar for klasseoppsettet i hver region innenfor rammer satt av fylkestinget. Fylkestinget besluttet imidlertid å skrinlegge planene om et slikt omfattende regionalt samarbeid.

Inntakssystemet i Akershus

Fra og med skoleåret 2003-2004 er det innført nye regler for inntak i Akershus. Søkere kan, innenfor de tre regionene i fylket, søke hvilken skole de ønsker.¹⁶ Hovedregelen er at det er karakterer som avgjør hvilke skoler elevene kommer inn på. Kommer man ikke inn på noen av de tre skolene man har søkt på, søker fylkeskommunen etter muligheter på andre skoler i regionen. Den nye ordningen betyr at det ikke lenger gis fortrinn ved egen skole på VK1 og VK2 i studieretning for allmenne, økonomiske og administrative fag.

Men det er innført to regler som modifierer det karakterbaserte opptaket innen hver region: For det første holdes det av 10% av plassene ved hver skole til lokale elever som har kvalifisert seg til sin studieretning innen regionen, men som ikke har gode nok karakterer til å komme inn på sin nærmeste skole. (I denne gruppen velges de med de svakeste karakterene.) For det andre så settes det av to plasser i hver faggruppe innen hovedvalget "Allmenne økonomiske og administrative fag" (VK1 og VK2) for søkere

16 De tre regionene er Asker og Bærum (11 skoler), Follo (6 skoler) og Romerike (14 skoler).

som er kvalifisert til disse faggruppene i regionen, men som har for dårlige karakterer til å komme inn på skolen. (I denne elevgruppen velges også de med de svakeste karakterene.)

Inntakssystemet i Rogaland

Det har vært fritt skolevalg i Rogaland helt siden fylkeskommunene fikk ansvaret for videregående skoler. Dette betyr at søkere til videregående skoler kan søke fritt på alle skoler i fylket, og at det er den enkeltes karakterer og antall søkere som bestemmer hvor en kommer inn.

En forutsetning for at elevene skal ha et skikkelig grunnlag for å velge utdanningstilbud er at det blir gitt tilfredsstillende *informasjon* om valgalternativene. Fylkeskommunens opplæringsavdeling arrangerer tre regionale samlinger for de ulike delene av fylket, rettet inn mot bl.a. rådgiverne på grunnskolene. Videre får alle avgangselevne i ungdomsskolen en brosjyre som beskriver de ulike tilbudene. Skolekatalogen ligger på nettet, og elevene blir oppfordret til å gå inn og søke informasjon på egenhånd. Det er vanlig at den enkelte ungdomsskole arrangerer informasjonskvelder der søknadsfrister, prosedyrer m.m. blir gjennomgått.

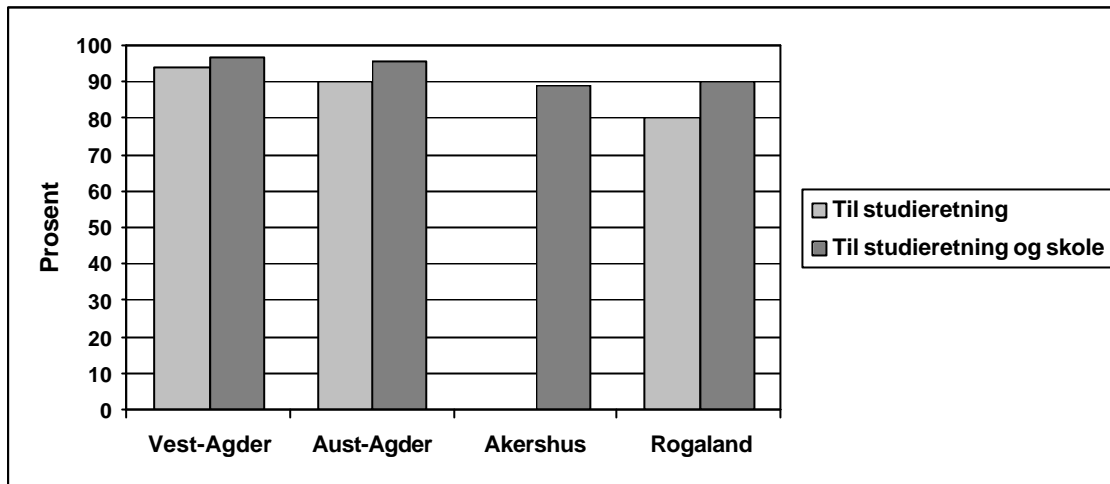
Søkerne har i realiteten mulighet for å sette opp 9 ønsker – 3 ulike grunnkurs og tre undervisningssteder for hvert av grunnkurs. Inntaksenheten leter etter ledig skoleplass ved de (inntil) tre skoler som eleven har oppgitt pr. studieretning. Er det ikke ledig plasser her, går man videre og søker på skolene ført opp til den (eventuelle) andre studieretningen. For inntak til VK1 og VK2 leter inntaksenheten etter ledig skoleplass i hele fylket, dvs. man ser først på de tre skolene søkeren har oppgitt og deretter leter man på de resterende skolene med denne studieretningen.

Fylkeskommunen sender opptakslistene, med venteliste, til hver enkelt skole. Etter loven har eleven krav på å komme inn på ett av de tre prioriterte grunnkursene. Det blir her antallet søkere og elevens karakter som avgjør hvilken skole han eller hun kommer inn på. Det som utgjør den viktigste forskjellen i forhold til fylker som ikke har fritt skolevalg, er at elevene kan søke skoler i hele fylket.

Andelen elever som kommer inn på førstevalget

Andelen som har fått oppfylt førstevalg er høyere når man bare regner inntak til studieretning enn når man regner både studieretning og skole for alle årstrinn i våre fylker:

Figur 2.1. Andelen som kommer inn på førstevalget (alle årstrinn 2002-2003)

For Aust-Agder gjelder andelen for studieretning og skolevalg for 2001-2002. For Rogaland gjelder begge andeler 2001-2002. For Akershus mangler vi andelen elever som kom inn på sitt førstevalg for studieretning. Kilde: Oplæringsavdelingene i fylkeskommunene.

Det ser ut til at fylkene som har innført fritt skolevalg, har noe lavere andel som kommer inn på skole og studieretningen de ønsker enn i Vest-Agder. Dette er ikke overraskende: Når man gir søkere som ønsker vanlige studieretninger (som allmennfag) rett til å søke seg til de mest populære skolene i byene, vil en større andel få avslag enn når fylkeskommunen kan dimensjonere antall skoleplasser i hver region – og innen hvert nærmiljø i hver region, basert på opplysninger om avgangselever fra de lokale ungdomsskolene. Den noe lavere andelen innfridde førstevalg i fylkeskommuner med fritt skolevalg, kan reflektere at søkere der det er fritt skolevalg, søker mer dristig, dvs. at de søker på ”øverste hylle” oftere, fordi man vet at man står fritt til å ”prøve lykken” – inntil de endelige karakterkravene blir kjent.

Profilering og informasjon til 10. klasseelever i grunnskolen

Organisert fra fylkeskommunen:

- Vest-Agder: Deltar på yrkes- og utdanningsmessen og bistår ved organiseringen av ”minimseminarer” ved skolene.
- Aust-Agder: Fylkeskommunen er med å arrangerer en ordning der rådgivere reiser rundt til elever i 10. klasse. De har også en ”åpen dag” for alle videregående skoler i fylket og deltar på yrkes- og utdanningsmessen i Kristiansand.
- Akershus: Har som ledd i beslutningen om å gå over til fritt skolevalg, vedtatt at alle videregående skoler i fylket skal være ”temaskoler”. Fra og med skoleåret 2004-2005 kan skoler introdusere egne inntakskriterier i tillegg til karakterer og ferdighetstester/attester som brukes i dag.
- Rogaland: Deltar på yrkesmesser og arrangerer tre regionale samlinger for rådgivere i grunnskolen.

Opplysninger fra våre informanter kan tyde på at sentraladministrasjonene i fylkeskommunene med fritt skolevalg er noe mer aktive i å støtte informasjonsarbeidet mot 10.-klassingene enn det man er sentralt i Vest-Agder fylkeskommune.

2.3 Oppsummering

Nedenfor er oppsummerende opplysninger om Vest-Agder og de tre andre fylkene i utvalget lagt inn i en tabell:

TABELL 2.1

FYLKER:	Vest-Agder	Aust-Agder	Akershus	Rogaland
Antall elever i videregående skole	6.000	4.000	16.000	15.000
Antall videregående skoler	15	16	31	31
Snitt antall elever i videreg. skole	400	250	516	484
Oppfylingsgrad (alle årstrinn ved skolestart)	93%	90%	94%	94%
Type skoleskys (egenandel i 2003)	Ungdomskort (295 kr.)	Skolekort (gratis)	Kombinerer skolekort (elever med mer enn 6 km skolevei) og ungdomskort (620 kr.)	Ungdomskort (250 kr.)
Type inntakssystem	Regionbasert inntak til skoler	Fritt karakterbasert skolevalg	Fritt karakterbasert skolevalg innen tre regioner f.o.m. 2003-2004	Fritt karakterbasert skolevalg
Fylkesadministrasjonens engasjement når det gjelder profilering av videregående skoler og informasjon til 10.-klassinger	Deltar på yrkesmesser og arrangerer "miniseminarer" ved vgs.	Deltar på yrkesmesser, støtter felles "åpen dag" ved vgs, bistår organisering av infomøter i grunnskolen.	Deltar på yrkesmesser. Vedtak om at alle vgs'er skal profileres som temaskoler fra og 2004-2005.	Deltar på yrkesmesser.
Andelen som kommer inn på førstevalg studieretning (og skole)	97% (94%)	96% (90%)	89% (-)	90% (80%)

Vi ser at det bare er mindre forskjeller i oppfylingsgrad. Vest-Agder har imidlertid høyest andel som kommer inn på førstevalget. Men her må man ta i betraktning at søkemønsteret endres når man går fra et regionbasert inntak til et fritt karakterbasert inntak. Det vil derfor være misvisende å trekke den slutning at elevene lettere får oppfylt sine faktiske ønsker i Vest-Agder.

3 Synet på fritt skolevalg

3.1 Søknadsmønster og synspunkter til elever i Vest-Agder

Tendens til søkning mot Kristiansand i dag

Den geografisk spredning av de skolene som elevene fører opp i søknadene til videregående skoler, er interessant i dette prosjektet: En stor geografisk spredning kan bety at det blir store endringer i søkemønsteret hvis man avvikler skoleregionene.

Vår spørreundersøkelse viste at få søkere til allmennfaglige studieretninger har søkt seg *ut* av Kristiansand-regionen, mens mange har søkt seg *inn* til Kristiansand: Det er tre allmennfaglige skoler i Kristiansand i vårt utvalg (Eilert Sundt, Vågsbygd og Gimle), og to skoler utenfor Kristiansand med allmennfaglig studieretning (Lyngdal og Vennesla). Av de i vårt utvalg som har førsteprioritert en allmennfaglig studieretning ved skole i Kristiansand, er det kun 18% som også har søkt seg til skoler utenfor Kristiansand. Til sammenligning har 80% av de med førsteprioritet til allmennfaglig studieretning *utenfor* Kristiansand, også søkt seg til skoler i Kristiansand.

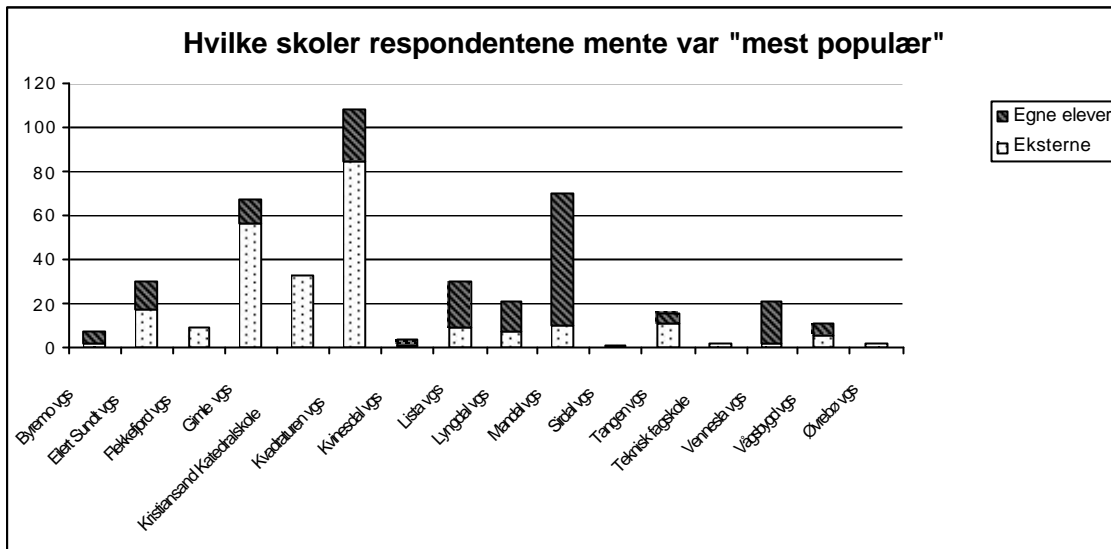
Det er også en høyere andel som får oppfylt førstevalget sitt ved skoler innenfor Kristiansand enn utenfor, i følge vår spørreundersøkelse. Dette kan tyde på at mange som bor utenfor Kristiansand, søker seg til Kristiansand uten å få plass, mens det er færre som søker seg ut av Kristiansand. En slik tendens ser vi særlig for Byremo og Lyngdal videregående skoler der bare rundt 70% har fått oppfylt sitt primærønske i vårt utvalg. Til sammenligning har søkere i vårt utvalg som har førsteprioritert de allmennfaglige skolene i Kristiansand sentrum (Vågsbygd, Gimle og Eilert Sundt videregående skoler), fått oppfylt rundt 90% av førstevalgene.

Vi ser den samme tendensen i tallene for oppfyltingsgrad ved de enkelte skolene. De fem videregående skolene i Kristiansand toppe listen over skoler med høyest oppfyltingsgrad i Vest-Agder.¹⁷

Et ytterligere moment som taler for at Kristiansand-skolene trekker søkere, er respondentenes svar når det gjelder hvilke skoler de anser for å være mest populære.

¹⁷ Dette er, rangert etter oppfyltingsgrad: Gimle vgs, Kristiansand katedralskole, Tangen vgs, Vågsbygd vgs og Kvadraturen vgs. Kilde: Årsberetningen for Vest-Agder 2002, s. 7.

Figur 3.1 Mest populære skoler (inntrykket til elevene)

Vi ser av figur 3.1 at de tre skolene som respondentene mente var de mest populære, når man trekker fra de som svarte egen skole, alle ligger i Kristiansand: Kvadraturen vgs, Gimle vgs og Kristiansand katedralskole.

Dette kan tyde på at "søkeretningen" – spesielt for allmenne fag - går *mot Kristiansand*. Det er flere eksterne som søker seg til Kristiansand-regionen enn det er plass til. Mange søkere har ikke rett til å konkurrere om slik plass etter dagens inntakssystem.¹⁸ Dersom man åpner for fritt skolevalg, og dermed tillater alle søkere i Vest-Agder å konkurrere om plasser i Kristiansand, taler materialet her for at presset – og konkurransen om plassene – vil øke ved Kristiansand-skolene.

Betyr skole eller studieretning mest ved søking til videregående utdanning?

I vårt utvalg er det Mandal, Vennesla og Lista videregående skoler som har høyest andel søkere som har ført opp samme skole som både 1. og 2. prioritert, eventuelt som prioritert på alle de tre plassene.¹⁹ Det virker dermed som en del elever som søker disse skolene prioriterer skolevalget høyere enn studieretningen. Man kunne tro at en grunn også var at skolene har yrkesfag som de er alene om i fylket, men dette er tvilsomt da disse elevene oppgir studieretninger som mange skoler i fylket tilbyr.²⁰ Det kan likevel

18 Med "rett" menes her at mange utenfor Kristiansand trolig søker seg til studieretninger ved Kristiansand-skoler, selv om de er kvalifisert ved samme studieretning ved en lokal skole. I slike tilfeller vil de med dagens inntakssystem ikke få lov til å konkurrere om plass i Kristiansand.

19 Dette gjelder 85% av de som førsteprioriterte Mandal vgs og 60% av de som førsteprioriterte Venneslag vgs og 55% av de som førsteprioriterte Lista vgs.

20 Det er særlig "helse og sosial", "elektro" og "mekaniske fag" som går igjen hos disse, og her er det fem skoler eller flere som kan tilby fag innen disse fagkretsene.

ikke avvises at det kan være en tendens til at søkere til skoler med mange yrkesfag prioriterer studieretning over skole: En undersøkelse gjennomført av Læringslaben i Oslo, viste at yrkesfagelever generelt vurderte studieretningen som noe viktigere enn skole, sammenlignet med allmennfag.²¹

Generelt er det en større andel som har satt opp samme skole på flere prioriteringer blant de som har førsteprioritert skoler *utenfor* Kristiansand, enn blant de som har førsteprioritert skoler *i* Kristiansand. Dette kan tyde på at flere prioriterer nærhet til skole i distriktet. En naturlig forklaring på dette er at søkere utenfor Kristiansand har lenger vei og høyere reisekostnader til en alternativ skole enn elever i Kristiansand. I Kristiansand kan man søke flere skoler uten å risikere å få lang skolevei.

Én gruppe elever med førsteprioriteringer til skoler utenfor Kristiansand, fører likevel opp flere skoler på søknadsskjemaet. Andelen som gjør dette er høyest for de i vårt utvalg som førsteprioriterte Kvinesdal vgs og Lyngdal vgs.²²

Søkere i vårt utvalg som førsteprioriterte Byremo vgs, Lista vgs og Lyngdal vgs, og som i tillegg søker andre skoler, har i over halvparten av tilfellene førte opp *samme studieretning* som 1., 2. og 3. prioritet. For søkere mot andre skoler utenfor Kristiansand (med flere skoleønsker), er andelen lavere.

Inntrykket er altså at bildet er sammensatt når det gjelder prioriteringen av skole versus studieretning. Generelt viser materialet at søkere til skoler utenfor Kristiansand prioriterer skole noe høyere enn studiealternativer i forhold til søkere til skoler i Kristiansand. Men det er samtidig en del søkegrupper utenfor Kristiansand som prioriterer studieretning høyere enn skole.

Hva mener elevene er viktigst når de velger skole i dag?

Elevene ble spurt om hva som betydde mest av følgende variable ved valg av videregående skole i Vest-Agder:

- a) Fagkombinasjonen ved skolen
- b) Karakterene ved skolen
- c) Skolen der vennene dine går
- d) Avstanden til der du bor
- e) Skolens størrelse
- f) Reisekostnader til/fra skole
- g) Det faglige nivået ved skolen

21 Kilde: Lindvig 2000 (Læringslaben), s. 48.

22 I overkant av 70% av de som førsteprioriterte Kvinesdal vgs og Lyngdal vgs har ført opp andre skoler i tillegg på søknaden.

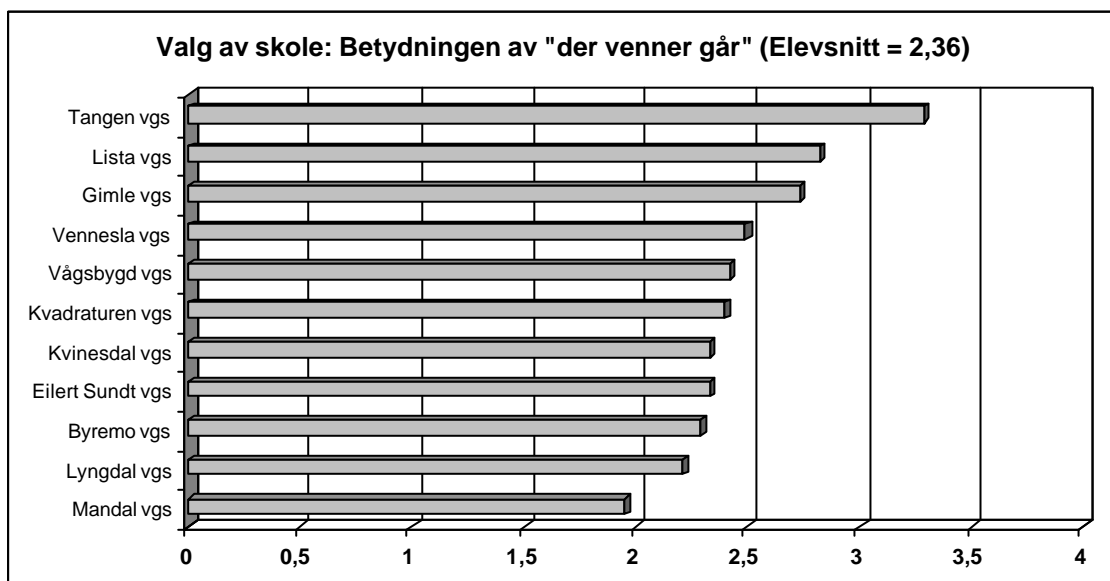
De svarte med fire svaralternativer fra 1="svært mye" til 4="ingen ting".

De to mest betydningsfulle variablene i følge utvalget var "fagkombinasjonen" og "det faglige nivået". Begge hadde en gjennomsnittsverdi på 2,1. Den minst betydningsfulle variabelen for valg av videregående skole var i følge vårt utvalg "Skolens størrelse". Her er gjennomsnittlig verdi 3,1.

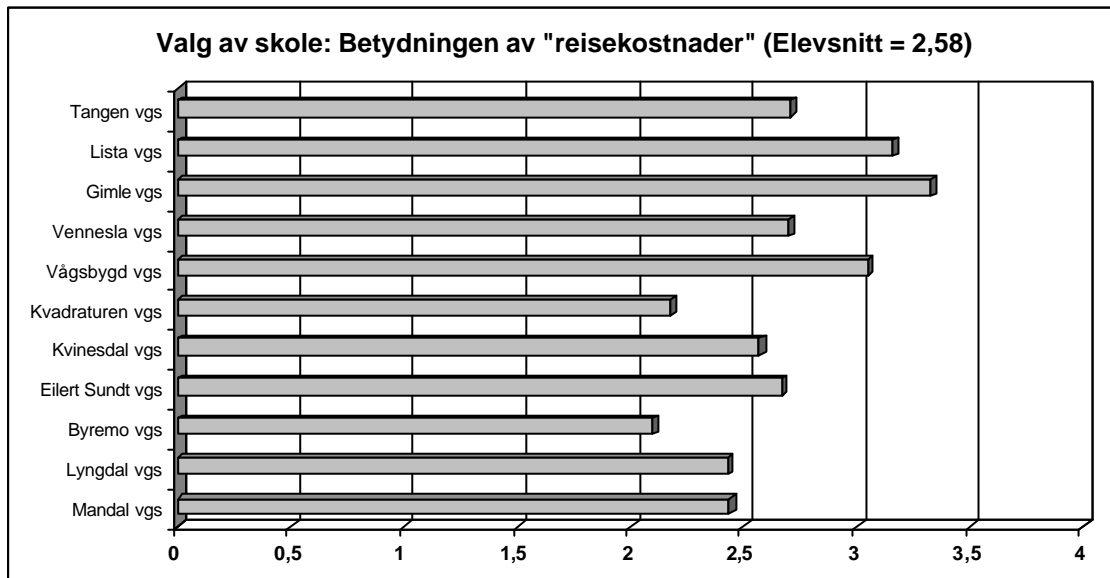
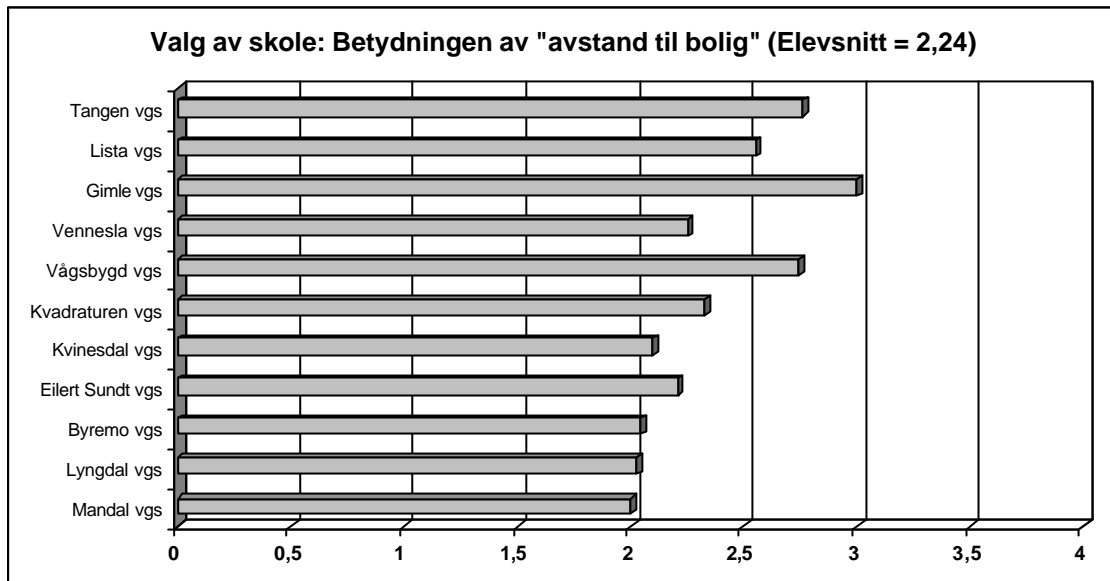
De to variablene som knytter seg til den geografiske plasseringen av skolen fikk en noe lavere skår: "Avstanden til der du bor" fikk en gjennomsnittsverdi på 2,24 mens "reisekostnader til/fra skole" fikk en gjennomsnittsverdi på 2,58. Verdiene på de geografiske variablene er i tillegg langt mer spredt i forhold til alle de andre variablene. Verdiene på de to geografiske variable hadde et gjennomsnittelig avvik på 0,86 ("avstand") og 0,95 ("reisekostnad"). For "faglig nivå" og "fagkombinasjon" var avviket for begge 0,77. Slik framstår geografiske variable som mindre viktig for en stor del av elevmassen enn de faglige variablene.

Her vises gjennomsnittsverdiene for respondentene fra de ulike skolene i utvalget når det gjelder geografiske kriterier (skalaen går fra "1" = "svært mye" til "4" = "ingen betydning") :

Figur 3.2 – Geografiske kriterier for valg av skole i dag (N=434)

Forts figur 3.2

Felles innledning på de tre spørsmålene: Hva betyr mest for ditt valg av skole? Se vedlegg "1" for spørreskjema.

Svarene på spørsmålene om "hva som betyr mest for ditt valg av skole?", samsvarer med tendensene som er beskrevet for andre deler av spørreundersøkelsen:

Søkere til Mandal vgs hadde høyest andel av de søknader som hadde ført opp samme skole til både første og andre prioritering (se over). Det tyder på at elever som søker seg hit har et sterkt ønske om å komme akkurat til Mandal vgs. Figuren over viser at det også er respondentene som nå går på Mandal vgs som i utvalget mener kriteriene "hvor venner går" og "avstand til bolig" er viktigst ved valg av skole. Blant respondentene som legger minst vekt på geografiske variable er de to yrkesfaglige skolene Tangen vgs ("tegning, form og farge") i Kristiansand og Lista vgs ("elektrofag"/"mekaniske fag"). Her kan behovet for å komme inn på skoler med spesielle yrkesfag være like viktig som

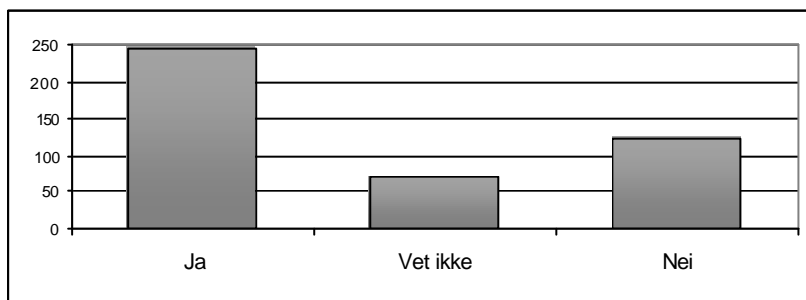
hvor vennene går. Ovenfor så vi at Lista vgs var blant de skoler som flest i utvalget har søkt, og hvor de har ført opp samme studieretning ved alle prioriteringene. Dette kunne tyde på at det er studieretningen som teller mest. Men for våre respondenter på den største yrkesfaglige skolen i Vest-Agder, Kvadraturen er det bare kriteriet ”reisekostnader” som tillegges stor vekt (se tabell 3.1). Det kan tyde på at det er mange med lang skolevei til denne skolen.

Ellers ga våre respondenter valgkriteriet ”karakternivå” en gjennomsnittlig verdi på 2,5 – noe lavere enn snittet blant de andre alternativene. Våre intervjuer med elevrepresentanter tyder på at betydningen av dette valgkriteriet kan øke. Flere av disse antok at nye elever i videregående skoler ville vektlegge dette mer siden offentliggjøringen av karakterer er nytt.

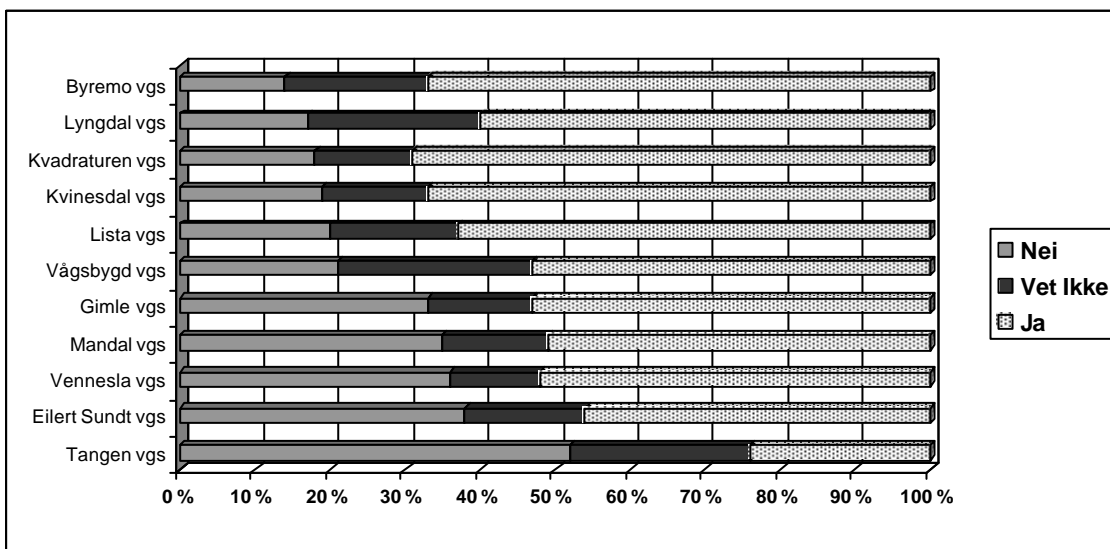
Elevenes konklusjoner og begrunnelser når det gjelder fritt skolevalg

Elevene ble bedt om å ta stilling til spørsmålet: ”Synes du det bør være fritt karakterbasert skolevalg i hele fylket?” De hadde valget mellom ”ja”, ”nei” og ”vet ikke”. Vi har følgende svarfordeling i vårt utvalg:

Figur 3.3 – Respondentenes konklusjon: Fritt skolevalg? (N=434)

Figur 3.4 – Respondentenes konklusjon: Fritt skolevalg? (N=434)

Flere respondenter har feiltolket skjemaet og markert ”vet ikke” når de egentlig mente ”nei”. (Dette kommenteres i avsnittet nedenfor.)

Vi ser at det er et flertall som er positive til fritt skolevalg blant våre respondenter, men det er trolig langt færre enn det figuren viser. Når man leser begrunnelsene i fritestfeltet ser man at over halvparten av de som har markert ”vet ikke”-feltet egentlig har ment ”nei” som følge av utformingen av skjemaet (se vedlegg 1). Men selv om vi legger de fleste av ”vet ikke”-svarene sammen med ”nei”-svarene blir det et klart flertall for fritt skolevalg.

At det er et flertall kan kanskje forklares med et fritt skolevalg vil øke valgfriheten til de som svarer på spørsmålene.²³ Den eneste skolen der flertallet av respondentene ikke støtter fritt skolevalg er Tangen vgs med yrkesfag i Kristiansand.

Vi ser at det er en noe større andel som er positive til fritt skolevalg blant skoler med bare yrkesfag (Lista, Kvinesdal og Kvadraturen) enn blant skoler med bare allmenne fag (Eilert Sundt, Gimle og Vågsbygd). Det er ellers ikke lett å finne noe mønster i fordelingen. Holdningen til fritt skolevalg synes å være jevnt fordelt mellom skoler i og utenfor Kristiansand og mellom yrkesfagutdanning og utdanning i allmenne fag.

Vi ønsket å undersøke om det er ulike holdninger til fritt skolevalg mellom gutter og jenter og mellom studieretningene blant våre respondenter. Derfor sammenlignes ikke her bare skolene, men også studieretningene ved skolene:

*De skolene og studieretningene som er **mest positive** til fritt skolevalg:*

- Mandal vgs, ”grunnkurs”²⁴
- Kvadraturen vgs, elektro
- Kvinesdal vgs, helse og sosialfag
- Kvadraturen vgs, helse og sosialfag
- Lista vgs, elektro
- Lyngdal vgs, helse og sosialfag
- Vennesla vgs, mekaniske fag

*De skolene og studieretningene som er **mest negative** til fritt skolevalg:*

- Mandal vgs, automatisering
- Gimle vgs, allmenne fag
- Mandal vgs, formgivning
- Mandal vgs, helseservicefag
- Tangen vgs, tegn, form og farge
- Vennesla vgs, helseservicefag

23 I en undersøkelse som Læringslaben gjennomførte i 2000 svarte 83% av utvalget av elever i Oslo at de mente det var positivt at man kan velge hvilken videregående skole man vil søke på. (Lindvig 2000:47.)

24 Disse har ikke oppgitt annen studieretning enn ”grunnfag” i spørreskjemaet.

- Vennesla vgs, helse og sosialfag

Vi ser at blant de som er mest negative er det en overvekt av helse- og sosialfag og formgivingsfag der jenter er i flertall. Flertallet av respondentene i gruppen over som er positive til fritt skolevalg er på linjer med stor overvekt av gutter.²⁵ Det er grunn til å tro at jenter er noe mer skeptiske til fritt skolevalg enn gutter blant elevene ved videregående skoler i Vest-Agder.

Vårt skjema inneholdt et fitekstfelt der elever kunne begrunne sitt standpunkt til fritt skolevalg. Det er i hele utvalget bare om lag en fjerdedel (98 respondenter) som har skrevet noe som helst, og av disse er det bare om lag 60-70 som har skrevet noe mer enn ”ja”/”nei” eller en vits eller lignende. Blant de som har skrevet en faktisk begrunnelse er det en overvekt med respondenter på allmenfag (24 respondenter). Generelt er det en overvekt av begrunnelser *for* fritt skolevalg (52 respondenter). Nedenfor er det noen eksempler på begrunnelser gitt av våre respondenter:

Begrunnelser *for* et fritt skolevalg:

- *På grunn av personlige grunner ville det være lettere å komme seg vekk fra problemene. Hvis en velger en skole som en ønsker å gå på, er det større sjanse for at en kommer til å fullføre året.*
- *Hvis man ikke trives på skolen som er nærmest, bør man få lovt til å velge skole slik at man kan gå på en skole der man trives og ha det greit. Det er jo vi som elever som må gå på skole, så da bør vi få gå der vi vil..*
- *Hvis noen blir mobbet i byen de bor i.*
- *For noen er det lettere å komme seg til en annen skole enn den de går på. Selv om det er nærmere, liker de ikke å gå på skole i ei bygd. Jeg vil til byen!*
- *Ellers er det sikkert ingen som vil jobbe så mye med skolen!*
- *Det er mange andre som vil til andre skoler enn den som er nærmest.*
- *Da vil alle elvene kommet inne på den skolen de ønsket. Dermed ville de også være mer motiverte.*
- *Blant annet fordi noen folk vil komme seg vekk fra det miljøet/den byen de er i for øyeblikket. Kanskje de har familie eller venner andre steder. De som mobbes vil kanskje begynne på nytt på en plass hvor ingen vet hvem de er fra før av.*

Begrunnelser *mot* et fritt skolevalg:

- *Jeg vill ikke flytte hjemmefra som 17åring.*
- *Det er ikke noe gøy å konkurrere med hele fylket. Jeg har ikke noe gode karakterer og blir stilt sist i køen...*
- *Det vil mest sannsynlig lage et klasseskille mellom genier og skoledumme.*
- *Det kan være greit for de med høye karakterer å komme inn der de vil, fordi de fortjener det, men for enkelte som må reise langt fordi de lå rett under, er det jo veldig leit..*

²⁵ I Aust-Agder viser årsberetningen for Utdanningssektoren i 2001 at det er en overvekt på 92% jenter på helse- og sosialfag og 88% på formgivingsfag, og en overvekt av gutter på 99% på elektrofag og 97% på mekaniske fag (skoleåret 2001-2002). Det antas at andelene i Vest-Agder er temmelig like.

- *De med best karakterer trenger ikke flere fordeler.*

3.2 Hva mener rektorene i Vest-Agder?

Syv av de elleve rektorene vi intervjuet i Vest-Agder var imot en innføring av fritt karakterbasert skolevalg, to var for og to så både fordeler og ulemper med fritt skolevalg.

Flere som var *mot* fritt skolevalg mente det ville være en fare for at man utviklet "A"- og "B"-skoler. En del pekte på at det ville kunne gi en oversøknad til Kristiansand slik at lokale søkere som ikke fikk plass ved nærmeste skole, ble tvunget ut av byen for å få studieretningen de ønsket. Andre pekte på at fritt skolevalg kunne føre til at flere elever valgte å flytte på hybel, og at dette erfaringsmessig førte til flere sosiale problemer rundt skolen. Endelig var det noen som pekte på at det var viktig å ha distriktsskoler for å sikre alle et lokalt tilbud. Disse viste til at noen distriktsskoler allerede i dag hadde så få elever at de nærmet seg den kritiske massen som er nødvendig for å opprettholde et forsvarlig fagtilbud. Det mente det ville være de mest ressurssterke elevene som først ville søke seg fra distriktsskolene.

De som var *for* fritt skolevalg, mente dette ikke ville bety noe fra eller til for distriktsskolen siden elevgrunnet her var sikret som følge av lang avstand til alternative skoletilbud. En annen pekte på at fritt skolevalg kunne gi mindre behov for skifte av skole. Færre ville måtte søke seg til skoler med bare grunnkurs allmennfag og siden bytte skole for å kunne fortsette med allmennfag VK1 og VK2.

Uavhengig av standpunktet til fritt skolevalg, pekte et flertall av rektorene på at fritt skolevalg ville kunne være en trussel mot

- de minste skolene i distriktet og
- bynære og sentrale skoler i Kristiansand med lav andel primærsøkere.

3.3 Synspunkter og erfaringer fra tre fylker som har fritt skolevalg

Det er gjennomført korte telefonintervjuer med rektorer ved videregående skoler i Aust-Agder, Akershus og Rogaland om deres holdninger til fritt skolevalg og om hvordan de opplever konkurransen med andre videregående skoler. Nedenfor redegjøres det for utviklingstrekk sammenhenger i disse tre fylkene.

Aust-Agder²⁶

Det er relativt få elever i Aust-Agder som har mer enn to videregående skoler innenfor en praktisk reiseavstand, sammenlignet med Vest-Agder. I Vest-Agder er 8 av fylkets 16 videregående skoler vært i eller nær, Kristiansand by (inkluderer Vennesla vgs og Søgne vgs). Mange av disse er store og med mange fagtilbud, mens det i Aust-Agder er en mer spredt befolkning og mindre skoler med færre fagtilbud. Dette kan forklare hvorfor de fleste av rektorene vi intervjuet i Aust-Agder mente at fritt skolevalg ikke hadde særlig store konsekvenser for deres skole. Elevgrunnet for mange av dem var helt og holdent lokalt og ville, etter rektorenes syn, være det også i framtiden. Dette gjelder særlig skoler som Møglestu vgs (Lillesand), Risør vgs, Åmli vgs, Hornnes vgs, Valle vgs og Hovden vgs.

Flere videregående skoler har opprettet studieretninger/valgfag som er identiske med en skole i nærheten for å møte konkurransen. Dette gjelder for eksempel det nye fotballvalgfaget på Dahlske vgs i Grimstad som er tenkt å møte et tilsvarende tilbud ved Møglestu vgs i Lillesand. Et annet eksempel er de to skolene i Aust-Agder som tilbyr hotell- og næringsmiddelfag. Dette er to naboskoler i Arendal (Arendal maritime vgs og Strømsbu vgs) som hvert år konkurrerer om søkere til denne studieretningen.

Akershus²⁷

Akershus fylkeskommune innførte fra og med inntaket til skoleåret 2003-2004 et fritt karakterbasert skolevalg, begrenset innen tre store geografiske regioner. Fylkestinget har også bestemt at alle videregående skoler skal ha et overordnet emne – framstå som en ”temaskole” – i løpet av skoleåret 2004-2005. (Se avsnitt 2.2 for en nærmere beskrivelse av inntakssystemet i Akershus.)

Elevorganisasjonen i Akershus har vært kritisk til å redusere betydningen av bosted ved skoleinntaket. Den nasjonale lederen for elevorganisasjonen uttalte at han var redd for at fritt skolevalg i Akershus kunne føre til A- og B-skoler.²⁸ En av rektorene vi intervjuet henviste til skolevalgssystemet i Oslo der de svakeste elevene ved en skole med høy status, har et bedre karaktersnitt enn de beste elevene ved en skole med lav status. Rektoren var redd for en slik todeling også ville oppstå i Akershus.

En rektor i Akershus mente at en viktig fordel med fritt skolevalg var at det var lettere å motivere lærerstaben til ekstra innsats. Med fritt skolevalg kan det være større fare for å miste søkere, samtidig som det er flere muligheter til å øke søkningen til skolen. På sikt

26 Vi har intervjuet 9 rektorer ved videregående skoler i Aust-Agder i dette prosjektet og inntaksleder i fylkeskommunen sentralt.

27 Teksten bygger på intervjuer med tre rektorer for videregående skoler i Akershus og inntaksleder i Akershus fylkeskommune.

28 Kilde: Intervju med Jan Fredrik Stoveland i fagforeningsbladet (LO Stat) ”I skolen”, nr. 5, 2001.

er også arbeidsplassene ved skolen avhengig av at skolen framstår som attraktiv blant elevene i regionen.

Skolene har allerede startet arbeidet med å oppfylle kravet om å utvikle en tematisk profil: Én ønsker å satse på internasjonalisering og russisk språk og kultur, en annen ønsker å være den som tilbyr størst faglig bredde innen både allmennfag og en lang rekke yrkesfag. En tredje satser på IB-eksamen²⁹ og kontakt med mange skoler innen EU-området. To av de tre rektorene vi intervjuet rapporterte også at de har økt informasjonsvirksomheten rettet mot 10.-klassingene i sitt nærområdet for å styrke søkingen til skolen.

En rektor var kritisk til regelen om at 10% av plassene ved hver skole skal reserveres elever som har kvalifisert seg til en studieretning, men som ikke har gode nok karakterer til å komme inn på sin lokale skole. Siden denne gruppen elever i praksis vil være de med de dårligste karakterer, kan dette føre til at noen spekulerer i å være dårligst for å sikre seg plass ved sin lokale skole, i følge denne rektoren. 10%-regelen kan også virke stigmatiserende på de som på denne måten kvalifiserer seg til sterkt konkurranseutsatte skoleplasser.

Rogaland³⁰

I Rogaland har det vært fritt skolevalg i minst 20 år.³¹ Elevene har lov til å bestemme over eget utdanningsvalg selv etter fylte 15 år, selv om foreldrene eventuelt skulle være imot dette. I enkelte tilfeller kan dette innebære et sosialt problem.³²

Til en viss grad favoriserer fritt skolevalg de flinkeste elevene. Siden søkingen er sterkest mot skoler i byområdene, vil de elevene som har svakest karakterer lett falle gjennom her. De elevene fra byene som har relativt dårlige karakterer kan bli utkonkurrert av skoleflinke elever fra landdistriktene. Resultatet har i enkelte tilfeller blitt at Stavanger-elever har måttet reise helt til Sauda for å ta utdanning. Elever fra landkommuner kommer gjerne inn på nærmeste videregående skole uansett, og har derfor muligheten til å velge mellom å bo hjemme, eller, dersom en kommer inn, å flytte for å begynne på en skole i byen.

29 "IB" står for "International Baccalaureate" og er en internasjonalt anerkjent eksamen som tilbys av ca. 700 skoler i mer enn 70 land, og som kvalifiserer til opptak ved de fleste høyere læresteder i verden.

30 Teksten nedenfor bygger på intervjuer med fem rektorer ved videregående skoler i Rogaland og med inntaksleder sentralt i fylkeskommunen. I tillegg bygger teksten på en rapport fra RF-Rogalandforskning om fritt brukervalg (rapport 2003/110).

31 Ingen av våre informanter kan huske perioden før fritt skolevalg var innført i Rogaland.

32 En av våre informanter forteller at han kjenner til at elever har benyttet ordningen som en anledning til å komme bort fra hjemstedet. De søker utdanningsstilbud som ikke finnes lokalt for å komme bort fra hjemstedet.

Det er imidlertid vanskelig å si om dette utelukkende har med modellen med fritt skolevalg å gjøre. Samme tendens gjør seg også gjeldende i fylker som ikke har fritt skolevalg. Men modellen forsterker trolig disse problemene når hele fylket blir ett søkeområde.

Det har blitt hevdet at skolene i distriktene blir skadelidende under denne ordningen, fordi elevene søker seg over til de mest populære skolene i byområdene. Erfaringene viser at dette delvis er tilfelle, men at bildet er langt mer nyansert enn som så. Det er store forskjeller mellom de ulike videregående skolene i distriktene når det gjelder tilsøking.

I Ryfylke, nordøst i fylket, har f.eks. skolene i Sauda / Sand og Strand problemer med å få nok søkere, mens Rygjabø vgs på Finnøy har hatt et kraftig oppsving.

Også i Dalane sør i fylket, og i Ølen nordvest i fylket, har de videregående skolene utviklet seg positivt. Skolene i Sauda og i Sand har trolig tapt på ordningen, mens de andre skolene viser at det går an å klare seg godt i konkurransen, også for skoler i distriktet. Stikkord her er markedsføring, spesialisering og ledelse. Den videregående skolen i Rygjabø har vært gjennom en kraftig omstilling der en bl.a. har satset på akvakultur, og får nå stor søking fra hele fylket³³. I Ølen har elevtallet øket etter at kommunen flyttet over fra Hordaland til Rogaland. Hordaland hadde på dette tidspunkt ikke fritt skolevalg, og da skolen ble en del av Haugalandregionen ble den attraktiv for mange elever i dette distriktet.

Kopervik vgs på Karmøy hadde fram til slutten på 90-tallet et problem med at karakterflinke elever lenger nord på Karmøy søkte seg til en av de to videregående skolene i Haugesund sentrum. De var så mange at de firtrengte lokale søkere med dårligere karakterer slik at deres eneste alternativ var å søke seg til Kopervik. Dermed finansierte Rogaland fylkeskommune i en periode kryssende elevtransporter over Karmsundbroa med det resultat at Kopervik mistet sine beste elever og fikk de svakeste igjen fra Haugesund. Fylkeskommunen løste dette etter hvert ved å bedre tilpasse kapasiteten i Haugesund til markedsgrunnlaget. Dermed slapp elever med svakere karakterer å søke seg til Kopervik vgs, men Kopervik vgs har fortsatt et redusert elevtall som følge av elevene som søker seg til Haugesund.

I Haugesund var Skeisvang vgs fra begynnelsen av 80-tallet til slutten på 90-tallet mindre populær enn naboskolen Vardafjell vgs. Gradvis har nå Skeisvang klart å snu dette forholdet slik at den nå har flest primærsøkere av de to. Dette har skjedd som følge av ekstrainsats blant mange av de ansatte. Man har blant annet arrangert mange elevanturer med overnatting for nye elever og for elever som har kroppsøving. Man har dessuten satset på estetisk utsmykking av skolen innvendig og utvendig og det er igangsatt en studietimeordning. Studietimer er timer hvor læreren ikke gjennomgår nytt

33 Det var drakamp mellom Rygjabø og Åkrehamn om å bli den skolen som skulle ha dette tilbudet, og Rogaland fylkeskommune valgte Rygjabø, trolig som en "kompensasjon" for at Finnøy like før mistet den største private arbeidsplassen, Tine meierier.

pensum og elevene får velge hvilket fag de ønsker å arbeide med. Elevene får også kontakte faglærere på eget initiativ i denne timen. Det er usikkert om slike tiltak hadde vært nødvendig, og ville ha vært iverksatt med så stor energi, hvis inntakssystemet hadde garantert begge skoler et stabilt elevgrunnlag.

Fritt skolevalg skjerper konkurransen mellom skolene. Mens den enkelte skole i tidligere tider kunne forutsi tilstrømmingen av elever ut fra fødselstall og erfaring, er dette nå mer komplisert. Den enkelte skole må skjerpe seg for å beholde posisjonen. Samtidig kan skoler som har høy status og prestige i regionen trygge dette nivået fordi de tiltrekker seg flere søkere enn i et regionbasert inntakssystem. Fritt skolevalg kan på den måten være nødvendig for å opprettholde dagens høye faglige nivå på slike skoler.

For den fylkeskommunale økonomien er systemet med fritt skolevalg alt i alt gunstig, i følge våre informanter i Rogaland. Det blir lettere for fylkeskommunen å fylle opp klassene til maksimal tillatt størrelse. Det er f.eks. fullt mulig å tilby elevplass på skoler i et annet skoledistrikt hvis klassene i byen er fylt opp.

4 Momenter som kan tale for og imot fritt skolevalg

4.1 Fritt skolevalg og segregering

Det er ulike meninger om fritt skolevalg og segregering i litteraturen.

I en rapport fra Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD 2002), refereres det til studier fra Storbritannia som viser at fritt skolevalg i liten grad fører til økt segregering slik at flinke ressurssterke og svakere elever i større grad konsentreres i hver sine skoler. En svensk undersøkelse fra hovedorganisasjonen til næringslivet (Svensk Næringsliv 2002, s.33-34/54) tyder heller ikke på at fritt valg av grunnskole medfører segregering. Rapporten fra UFD viser imidlertid til studier hvor det er vist en effekt på *etnisk* og *religiøs* segregering. Det er blitt flere muslimske skoler i Nederland og Danmark etter innføringen av fritt skolevalg, og fritt skolevalg har ført til økt etnisk segregering i skolesektoren i New Zealand.

Støstad (2003) viser til undersøkelser i USA og New Zealand som han mener viser at friere skolevalg fører til økt segregering. I følge Støstad viser forskning så langt at sannsynligheten for å utnytte økte muligheter til skolevalg er størst blant foreldre med høy inntekt og utdanning. Det er i følge Støstad også gjennomført undersøkelser som viser at elevsammensetningen har avgjørende betydning for hvilken skole foreldre velger. Dette kalles ”klasseeffekten”.

Støstad kommenterer situasjonen for *grunnskoler*, ikke for videregående skoler. Til videregående skoler er det elevene selv som velger, og karakterer er et inntakskriterium. Det er dermed de karakterflinke elevene som får størst valgfrihet i forhold til videregående skoler. Dersom mange (både elever og skoler) legger vekt på ”klasseeffekten”, og man *i tillegg* har karakterbasert inntak, taler dette etter vårt syn for at fritt skolevalg kan føre til mer segregering i videregående skoler enn i grunnskoler.

Uroen for at fritt skolevalg skal utvikle større kvalitetsforskjeller mellom videregående skoler (”A- og B-skoler”) deles av de fem elevrepresentantene vi intervjuet. I følge elevrepresentantene var det klart for de fleste elever hvilke skoler som hadde et godt rykte, og hvilke som hadde et dårlig rykte. Mange elever som kan søke fritt, vil ta hensyn til slik kunnskap, mente de.

Spørreundersøkelsen og intervjuene i dette prosjektet tyder på at fritt karakterbasert skolevalg i Vest-Agder vil føre til at flere elever søker seg inn mot skoler i Kristiansand. For å unngå segregering er det nærliggende å anbefale at Vest-Agder fylkeskommune vurderer samme mottrekk som det Rogaland fylkeskommune gjennomførte overfor skolene i Haugesund og på Karmøy (se avsnitt om Rogaland under 3.3). Klassetallet må i så fall utvides der søkningen vokser (i Kristiansand) og reduseres der søkningen reduseres (ved noen av distriktsskolene). Dette vil resultere i mindre segregering i forhold til flinke og mindre flinke elever, men samtidig risikerer man at elever som må reise til Kristiansand for å få skoleplass avslutter sin utdanning. I tillegg vil en eventuell

nedleggelse av skoler i distriktene innebære et stort tap for de lokalsamfunnene dette angår.

Et annet mottrekk mot segregering kan være å innføre inntak til oversøkte skoler ved hjelp av en kombinasjon av karakterbasert inntak og loddtrekning.³⁴ Karakterkonkurransen er viktig som insitament for å sikre høyest mulig faglig nivå hos både elever og lærere. Et visst karakternivå kan kvalifisere søkere til å motta et lodd som gir dem en lik mulighet som alle andre kvalifiserte til å få plass på en bestemt videregående skole. På den måten kan man dempe en mulig tendens til segregeringen i "A"- og "B"-skoler samtidig som man åpner for fritt skolevalg, dvs. et inntakssystem der bosted ikke teller som inntakskriterium. Det understrekes at dette kan være et tiltak for en bedre fordeling av søkere til skoler. For å kvalifisere søkere til kurs/studieretning gjelder lovens krav om karakterpoeng som fordelingskriterium.

4.2 Fritt skolevalg og spesialisering

Intervjuene i dette prosjektet viser at skolene er interessert i å opprette/beholde populære studieretninger som de er alene om i sin region for å sikre stor søkning til skolen. Men i tillegg viste intervjuene at noen skoler også ønsker å ha de samme studieretningene som en naboskole for å møte konkurransen med konkurrerende fagtilbud. En slik strategi i forhold til naboskoler aktualiseres ved fritt skolevalg siden man her ikke lenger fordeler elevene til nærmeste skole. Det kan dermed tenkes at fritt skolevalg bidrar til en bredere faglig profil på skolene og ikke en profileringskonkurransen som gir unødvendig spesialisering, slik en del har hevdet.

4.3 Skolens resultater

En rapport som omhandler fritt skolevalg i Oslo indikerer at elever som kommer inn på sitt førstevalg har større sannsynlighet for å få gode karakterer enn elevene som kommer inn på andre- eller tredjevalget.³⁵ Dersom et friere skolevalg fører til at elever får større innflytelse på valget av skole, vil det kunne øke deres motivasjon til å lære og dermed også styrke resultatene i skolen.

Vi har ikke funnet dokumentert noen direkte sammenhenger mellom fritt skolevalg og karakternivå, med unntak for et intervju der det kom fram at en videregående skole med høy anseelse og stor oversøking, kan være avhengig av fritt skolevalg for å kunne opprettholde sitt høye faglige nivå.³⁶ Dette må betraktes som en hypotese som det

34 I henhold til inntaksforskriftens § 613 skal loddtrekning brukes til å avgjøre rekkefølgen til studieretninger der søkere står helt likt. Vi kjenner imidlertid ikke til at loddtrekning er i bruk som inntakskriterium til videregående skoler slik som beskrevet i dette avsnittet.

35 Kilde: Lindvig (Læringslaben), 2000:44.

36 Det var rektoren ved Katedralskolen i Stavanger som var inne på dette.

gjenstår å bekrefte. Hypotesen kan formuleres mer generelt: ”For å kunne ha skoler og studieretninger der det faglige nivået er tilpasset de flinkeste elevene, vil fritt skolevalg være nødvendig for å få et tilfredsstillende nivå på søkerne.” Det er høyst trolig delte synspunkter mellom de politiske partiene i Norge om man *bør* ha skoler som har et nivå som er tilpasset de flinkeste elevene.

4.4 Påvirker fritt skolevalg mulighetene til å oppfylle inntakssystemets suksesskriterier?

Vi innledet denne rapporten med å vurdere hvilke formål et inntakssystem bør oppfylle. Det ble foreslått følgende suksesskriterier:

- at en høy prosentandel av søkerne kommer inn på førstevalget
- at skolene og studieretningene som fylkeskommunen har opprettet, dekker samfunnets og det lokale næringslivets behov
- at oppfyltingsgraden for de videregående skolene i fylket er høy

På bakgrunn av spørreundersøkelsen og intervjuene i dette prosjektet er det grunn til å tro at en overgang fra et regionbasert skolevalg til et fritt karakterbasert skolevalg ikke gir noen klare forbedringer i andelen som kommer inn på førstevalget (se andre underavsnitt under 2.2). Men her skal vi huske på at førstevalget til søkere i et system der nærmeste skole med passende tilbud må brukes, ikke er like fritt som i systemer der bosted ikke begrenser valgfriheten. Det kan altså tenkes at fritt skolevalg oppfyller en høyere andel av elevenes faktiske utdanningsønsker, men dette har vi ikke kunnet bekrefte eller avkrefte i dette prosjektet.

Det virker heller ikke som om fritt brukervalg gjør det enklere å dekke samfunnets behov for kvalifiserte utdanningskandidater. Fylkeskommunen, sentraladministrasjonen og politikerne, er de som har den beste oversikten over samfunnets behov for utdanningskandidater fra den videregående skole. Disse er også de eneste som har fullmakt til å fordele klasseressurser og forvalte budsjettet for utdanningssektoren som helhet.³⁷ Det er trolig lettere å planlegge og styre hvor mange elever som følger de enkelte yrkesfag i et regionbasert inntakssystem der elevene tildeles plasser med utgangspunkt i en prioritert søknad, enn i et system der eleven søker om inntak til en av tre fritt valgte skoleplasser.

Statistikk innhentet fra de fire fylkene i dette prosjektet viser at oppfyltingsgraden (dvs. graden av utnyttelse av klasseoppsettet ved fylkets videregående skoler) ikke blir vesentlig høyere fordi om man har innført fritt skolevalg (se andre underavsnitt under 2.1).

³⁷ En av rektorene i Vest-Agder mente de fleste videregående skoler i fylket la mest vekt på mulighetene for å få flere og bedre søkere til skolen når de endret sitt fagtilbud.

4.5 Oppsummering

Et fritt karakterbasert inntakssystem ser ikke ut til å få stor effekt på muligheten til å oppfylle suksesskriteriene til inntakssystemet under punkt 1.5. Samtidig kan det virke som om de vanligste innvendingene mot et slikt system – økt segregering av elever, økt sentralisering av skoler og unødvendig og ineffektiv spesialisering av skolene – kan unngås hvis det er politisk vilje til det.

Et spørsmål er om innføringen av friere skolevalg vil føre til en økning av skyssutgiftene til fylkeskommunen siden flere elever kan komme til å velge skoler med lang reisevei. (Se avsnitt under 2.1 over.) Vest-Agder har innført et ungdomskort med en egenandel for elevene. I følge våre informanter i Elevorganisasjonen i Vest-Agder har nærmere halvparten av elevene i fylket et ungdomskort allerede i dag. Med reiseavstand på inntil 3-4 mil vil Vest-Agder Kollektivtrafikk ³⁸ dekke skyssutgiftene i Kristiansand-området. Fritt skolevalg vil trolig innebære et behov for flere busser fra Vennesla til Kristiansand, og flere ruteavganger innen Kristiansand sentrum i rushtiden. Dette vil i så fall gi flere dubleringer av rutene, i følge en ansvarlig for skoleskyss i Vest-Agder Kollektivtrafikk. Hver dublering i det aktuelle tidsrommet koster ca. 450.000 kroner pr. år (medregnet inntektene fra Ungdomskortet). Det er likevel ikke mulig å fastslå på forhånd hvor store merutgifter til skoleskyss vil bli som følge av fritt skolevalg.

Et siste moment som bør trekkes fram er at et flertall av respondentene i spørreundersøkelsen i dette prosjektet *ønsker* en utvidet valgfrihet. Undersøkelser fra Oslo (Lindvig 2000) og intervjuer i dette prosjektet, tyder på at en høyere innfrielse av det *faktiske* utdanningsønsket (i motsetning til det formelle førstevalget som tilpasses inntakssystemet) vil gi seg utslag i bedre resultater ved skolene. Dette har igjen betydning for inntakssystemets kanskje viktigste suksesskriterium på sikt; dekingen av samfunnets og det lokale næringslivets behov for kvalifisert arbeidskraft.

38 Vest-Agder Kollektivtrafikk er et administrasjonsselskap for kollektivtrafikk for Vest-Agder fylkeskommune.

Referanser

Litteratur / rapporter

ECON Senter for økonomisk analyse, *Ungdomskort i kollektivtrafikken*, rapport 47/2001.

Fauchald, Bjørn / Kind, Terje / Selenius, Gunnar, *Fritt brukervalg som strategi for økt effektivitet innen videregående opplæring i Buskerud fylkeskommune*, upublisert prosjektoppgave fra 2002.

Laudal, Thomas: *Framtidig lokalisering av teknisk fagskole i Agder*, RF-Rogalandsforskning, Notat 2002/242.

Lindvig, Yngve / Wærness, Jarl Inge / Andresen, Rannveig / Berthinussen, Siri / Skedsmo, Guri: *Fritt skolevalg eller kulturell reproduksjon?*, Læringslaben, rapport 68/2000.

Støstad, Jan-Erik, *Gir skolekonkurranse økt elevsortering?*, artikkel i Økonomisk forum nr. 4, mai 2003.

Svensk Näringsliv, *Kundeval - för en bättre offentlig sektor*, januar 2002.

Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD), *Skolen vet best*, dokument som skisserer utfordringer for norsk skole, basert på nasjonale og internasjonale undersøkelser og forskning pr. oktober 2002.

Wærness, Jarl Inge / Andresen, Rannveig / KristiansenThor Jørgen: *Kartlegging av videregående opplæring i Vest-Agder*, Læringslaben, rapport 4/2002.

Lover og forskrifter:

"Forskrift til opplæringslova" av 28. juni 1999, nr. 722. ("Inntaksforskriften")

"Opplæringsloven" – Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa av 17. juli 1998, nr. 61.

Offentlige publikasjoner og nasjonale nett-steder

Akershus fylkeskommune: *Årsmelding for skoleåret 2001-2002*

Akershus fylkeskommune: *Videregående opplæring i Akershus Skoleåret 2003-2004 Supplement til opplæringskatalogen*

Akershus fylkeskommune: *Statistikk over inntak og formidling, skoleåret 2002-2003*

Aust-Agder fylkeskommune: *Videregående opplæring i Aust-Agder 2003-2004*

Aust-Agder fylkeskommune: *Årsberetning 2002*

Rogaland fylkeskommune: *Oversikt over opplæringstilbud ved fylkeskommunale videregående skoler i Rogaland skoleråret 2003/2004*

Vest-Agder fylkeskommune: *Videregående opplæring i Vest-Agder 2003-2004*

Vest-Agder fylkeskommune: *Årsberetning for 2002*

<http://www.ped.lex.no> Et nettsted som har adresser og oversikter over videregående skoler og utdanningsadministrasjoner og inntakskontorene i fylkene.

<http://www.vigo.no> Et nettsted for søkere til videregående opplæring i hele landet der man logger seg inn og sender inn søknadsskjema.

<http://www.you.is.no>, Et nettsted som er opprettet av Læringscenteret som er underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet. Her finner man bl.a. informasjon om alle utdanningstilbud og videregående skoler i hele landet.

Vedlegg

Vedlegg 1: Spørreskjema på internett til elever i videregående skoler i Vest-Agder.

Vedlegg 2: Intervjuguide for prosjektet.

VEDLEGG 1: SPØRRESKJEMA PÅ INTERNETT TIL ELEVER I VIDEREGÅENDE SKOLER I VEST-AGDER

FRITT SKOLEVALG I VEST-AGDER

Dette er en spørreundersøkelse utarbeidet av RF -Rogalandforskning som en del av et utredningsoppdrag for Vest-Agder fylkeskommune. Hensikten er å få et grunnlag for å vurdere om det bør gjennomføres endringer i elevopptaket til de videregående skolene i fylket.

I dag foregår opptak til videregående skoler innen fire skoleregioner. Fylkestinget har bedt om et grunnlag for å vurdere om det bør åpnes for fritt valg av videregående skole over hele fylket. Fortsatt vil det være karakterer som avgjør din plass i "køen" til skolene. Fagtilbudet, og kapasiteten til skolene, vil heller ikke endres som følge av denne endringen. Det nye vil være at du kan få konkurrere om skoleplass i et større område enn før (hele fylket).

Vi ber deg følge inn alle felter i dette skjemaet og så trykke på "SEND"-knappen:

Ditt postnummer (der du bor nå):

Skolen du går på:

Kurs:

1. Synes du det bør være fritt karakterbasert skolevalg i hele fylket?

(Se teksten ovenfor.)

Ja Nei Vet ikke

Hvis du har en begrunnelse, kan du skrive den nedenfor:

 (240 tegn)

2. Ta utgangspunkt i de videregående skolene du kjenner til i hele Vest-Agder og ranger de tre mest populære skolene du vet om (uavhengig av kurstilbud) :

 (Mest populær)

3. Hvilke videregående skoler / kurs i Vest-Agder førte du opp våren 2002 på

søknadsskjemaet for inneværende skoleår?

Ranger de tre du hadde som høyest prioriterte. ("1" er høyeste prioritet) :

1.	<input type="text"/>	Kurs:	<input type="text"/>
2.	<input type="text"/>	Kurs:	<input type="text"/>
3.	<input type="text"/>	Kurs:	<input type="text"/>

4. Hva betyr mest for ditt valg av videregående skole?

Ranger hver av de syv faktorene nedenfor:

1 = "svært mye", 2 = "mye", 3 = "nokså mye", 4 = "ingen ting"
(Sett ett kryss til hvert utsagn. 5 er beste karakter):

	1	2	3	4
- a. Fagkombinasjonen ved skolen	☐	☐	☐	☐
- b. Karakterene ved skolen	☐	☐	☐	☐
- c. Skolen der vennene dine går	☐	☐	☐	☐
- d. Avstanden til der du bor	☐	☐	☐	☐
- e. Skolens størrelse	☐	☐	☐	☐
- f. Reisekostnader til/fra skole	☐	☐	☐	☐
- g. Det faglige nivået	☐	☐	☐	☐

Har du fylt ut alle felt? I så fall trykk

Send

VEDLEGG 2

INTERVJUGUIDE: FRITT KARAKTERBASERT SKOLEVALG I VEST-AGDER

Dette er en spørreundersøkelse som er utarbeidet av RF-Rogalandforskning som en del av et utredningsoppdrag for Vest-Agder fylkeskommune. Hensikten er å få hjelp til vurdere om det bør gjennomføres endringer i opptakssystemet til videregående skoler.

I dag foregår opptak til videregående skoler i Vest-Agder innen fire skoleregioner. Fylkestinget i Vest-Agder har bedt om et grunnlag for å vurdere om det skal åpnes for fritt valg av videregående skole over hele fylket. Fortsatt vil det være karakterer som avgjør plassen i "køen" til skolene. Fagtilbudet, og kapasiteten til skolene vil heller ikke endres som følge av dette. Det nye vil være at du kan få konkurrere om skoleplass i et større område enn tidligere.

1. Personlige data:

- Fylkeskommune: _____
- Stilling og navn: _____
- Evt. skole: _____

2. Til alle informanter i Aust-Agder, Rogaland og Akershus:

- Er det en eller flere videregående skoler i fylket som har særlig høy status? (I så fall hvilken/hvilke?)

- Tror du søkningen til videregående skoler vil vært annerledes hvis elever måtte søke innen en skolesone i regionen de bor? Hvis JA: Mye / lite forskjellig?

3. Til både rektorer og utdanningsadministrasjonen i Aust-Agder, Rogaland og Akershus:

- Hvilke konsekvenser kan/bør fritt skolevalg få for *informasjonen* til elevene?

- Har fylket/skolen publikasjoner / informasjonstiltak rettet mot søkere til skolen? (hvilke)

- Tror du tilbudet til *funksjonshemmede* vil påvirkes av en overgang til fritt skolevalg?

- Har et inntakssystem suksesskriterier? Hva vil du si om disse: Andelen inn på førstevalget (a), gode karakterer (b) og høy oppfylingsgrad i fylket (c)?
a b c

- Trengs det en *strategi for å sikre søkningen* ved hver enkelt skole / din skole? Hvis ja, kan du tenke deg hva den bør gå ut på?

4. Bare til sektoransvarlig i Aust-Agder, Rogaland og Akershus:

- Har dere oversikt over fylkets utgifter til skoleskyss til VGS-elever? Hva er egenandelene for elevene?

- Knyttes fritt skolevalg til stykkprising? (Ser dere en sammenheng her?)

- Tror dere fritt skolevalg har effekter på Effekter på segregering? (Flinkeste/mindre flinke, etter etnisk-religiøse skillelinjer evt. større ulikheter i elevtall?)

- Andre effekter? - Effekter på spesialisering? (fagtilbud) - Effekter på profileringen til skolene? - Effekter på karakterene?

- TILLEGGSSPØRSMÅL: Er det mulig å sende oss (mail/papir) et dokument som viser alle kurstilbud ved alle videregående skoler i fylket? JA / NEI Eventuelt også brukerundersøkelser?
- TILLEGGSSPØRSMÅL: Har dere telefonnummer til representanter for elevorganisasjoner i fylket?

5. Bare til elever i elevorganisasjoner / elevråd i Aust-Agder, Rogaland og Akershus:

- Hva tror du har mest betydning når elever velger videregående skole i ditt fylke? Rangér følgende faktorene nedenfor med en skala fra 1 til 4:
(1="svært mye", 2="mye", 3="nokså mye", 4="ingen ting")
a. Fagkombinasjonen ved skolen []
b. Karakterene ved skolen []
c. Skolen der vennene dine går []
d. Avstanden til der du bor []
e. Skolens størrelse []
f. Reisekostnader til/fra skole []
g. Det faglige nivået []
- Ville *ditt* skolevalg vært annerledes hvis det hadde vært fritt?

6. Bare til rektorer i Vest-Agder:

- Er det en eller flere videregående skoler i fylket som har særlig høy status? (I så fall hvilken/hvilke?)

- Synes du det bør være fritt karakterbasert skolevalg i ditt fylke?
/ **Ja** / **Nei** / **Vet ikke** / Hva tror du er fordelene / ulempene?

- Vet du hvor stor andel av elevene på din skole som kommer fra andre skoledistrikter?

- Er det mulig å si at et inntakssystem har suksesskriterier? Hva vil du si om: Andelen inn på førstevalget (a), gode karakterer (b) og høy oppfylingsgrad (c)?
a b c

- **IKKE SPØRSMÅL:**
Til de som har fått web-skjema: Vennesla, Kvadraturen, Tangen, Mandal, Byremo, Lista, Lyngdal og Flekkefjord og Kvinesdal: Kan dere undersøke hvor mange elever som går i kursene som har fått web-skjemaet slik at vi kan får hjelp til å beregne svar-%? _____

7. Bare til elever i elevorganisasjoner / elevråd i Vest-Agder:

- Er det en eller flere videregående skoler i fylket som har særlig høy status? (I så fall hvilken/hvilke?)

- Hva tror du har mest betydning når elever velger videregående skole i ditt fylke? Ranger følgende faktorene nedenfor med en skala fra 1 til 4:

(1="svært mye", 2="mye", 3="nokså mye", 4="ingen ting")
a. Fagkombinasjonen ved skolen []
b. Karakterene ved skolen []
c. Skolen der vennene dine går []
d. Avstanden til der du bor []
e. Skolens størrelse []
f. Reisekostnader til/fra skole []
g. Det faglige nivået []
- Synes du det bør være fritt karakterbasert skolevalg i ditt fylke?
/ **Ja** / **Nei** / **Vet ikke** / Hva tror du er fordelene / ulempene?
